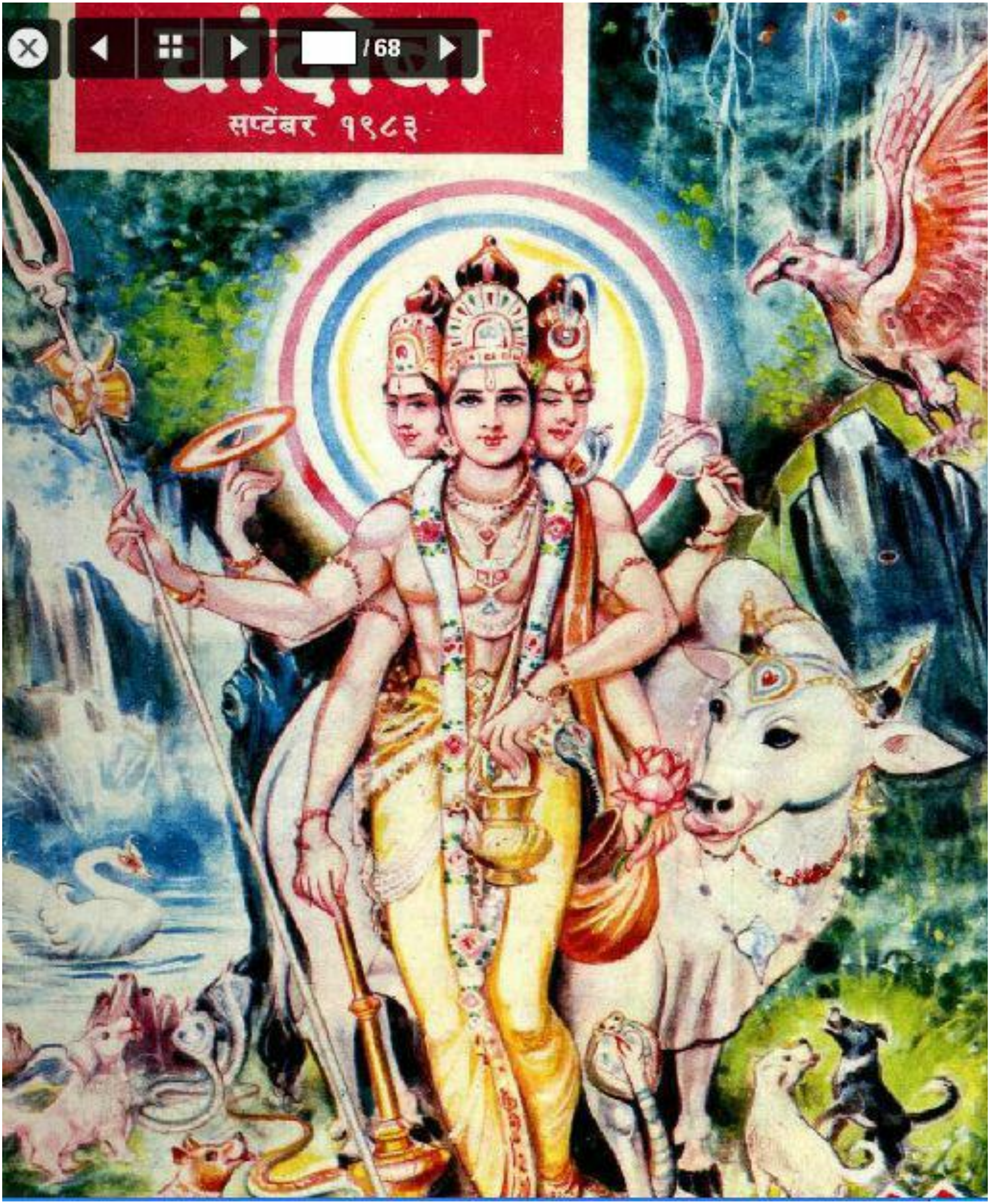

सप्टेंबर १९८३

चांदोबातील नवलाई

अगाध समुद्राच्या तळातला ठेवा

इ. स. १६२२ या वर्षी अमेरिकेतील फ्लोरिडा सामुद्रधुनीत एक मोठे तुफान आले होते. तेव्हां सॅण्टा मार्गरिटा आणि अटोका नांवाची स्पॅनिश गलबते उलटली आणि तीनशे ऐंशी खलाशांसह सुमारे सहाशे कोटी डॉलर्स किंमतीचे सोने समुद्रात बुडाले. त्यानंतर मेल फिशर नावाचा निधीचा शोध लावणारा अन्वेषक समुद्राच्या तळाशी पडलेल्या त्या सोन्यातले दहा टक्के सोने काढू शकला.

वाळवंटात देवमासे

जियोफे फॅक्स या भूगर्भ शास्त्रज्ञाला सहाराच्या वाळवंटात तेलाचा शोध काढीत असतां देवमाशाचे अवशेष सांपडले. सुमारे चार कोटी वर्षांपूर्वी जिवंत असलेल्या देवमाशांच्या अवशेषाव्यतिरिक्त दगड रूपात पालटलेले मासे, मगरी यांची हाडे सांपडल्यामुळे सहाराचे वाळवंट (आफ्रिका खंड) हे एक महासागर होते हे कळते.

तुम्हाला माहीत आहे का ?

१. गोव्याचे जुने नाव काय ?
२. आग्रा हे नाव कसे आले ?
३. दार्जिलिंगला ते नांव कसे मिळाले ?
४. काशी हे एकच शहर असून त्याला काशी आणि वाराणसी अशी दोन नावें कशी आली ?
५. आशिया खंडात सर्वांत मोठे गुलाबाचे उद्यान कोणते ?
६. जगांत सर्वांत उंच जागी असलेल्या रेलवे स्टेशनाचे नाव काय ?
७. जगात सर्वांत मोठी संगमरमरी दगडाची मशीद कोठे आहे ?

(समाधान : पृष्ठ ६४)

अनमोल ठेव

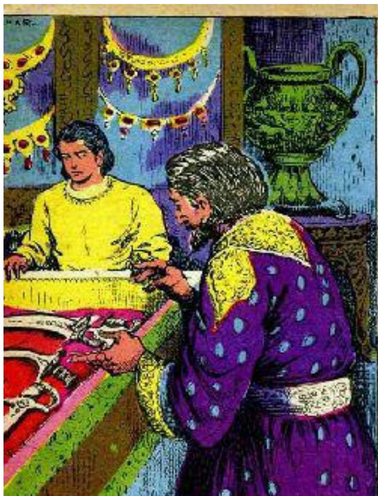
फार पूर्वी विक्रमसेन नावाचा राजा अमरावती राज्याचा अधिपती होता. त्याच्या मनात 'हांजी हांजी' करणाऱ्या अधिकाऱ्यांविषयी थोडादेखील प्रेम किंवा आदरभाव नव्हता. कारण ते नेहमी राजाची खुशामद करीत–"तुम्ही इन्द्रासारखे चंद्रासारखे आहां! आपल्या राज्यात आपली प्रजा स्वर्गसुख उपभोगीत आहे!" वगैरे. राजाला हे मुळीच आवडत नसे.

म्हणून राजा मधून मधून वेष पालटून राज्यात हिंडे. तो एखाद्या सामान्य प्रजेसारखा दिसे. प्रजा आपल्या राज्यात खरोखरीच सुखी आहे की कष्ट भोगते आहे, हे त्याला प्रत्यक्ष पहायला मिळे. त्याला राजभोगापेक्षां खेडोपाडी जे अन्न मिळे तेच जास्त रुचकर वाटे.

एकदां राजा वेष पालटून एका जंगलातून जात असतां त्याला कोणीतरी दूर पावा वाजवीत असल्याचा आवाज ऐकू आला. राजा तो आवाज आला त्या दिशेने चालू लागला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर राजाला एक धनगराचा मुलगा झाडावर बसून पावा वाजवीत असलेला दिसला. त्याचे वय सुमारे सोळा वर्षांचे होते. जुने फाटके कपडे घालून तो मुलगा असला तरी तो मुलगा एकाद्या राजबिंड्यासारखा होता. आपल्या सारखा वेष पालटून कोणी युवराज तर नसेल, असा संशयही राजाच्या मनात आला. राजाने त्याच्याशी बोलून चवकशी करून पाहिले तेव्हां त्याचे आईवडील फार गरीब असल्याचे त्याला कळले.

त्या धनगराच्या मुलाचे नांव सांब होते. राजाने विचारलेल्या सर्व प्रश्नांची त्याने योग्य ती उत्तरे दिली. त्याला कपट, लपवालपवी काही एक माहीत नव्हते.

श्री श्री. ना. सुखठणकर

"सांब, तू माझ्या बरोबर येशील का? मी तुझ्या अन्नवस्त्राची सर्व व्यवस्था करून देऊन तुला नोकरी देतो" राजा म्हणाला.

सांबने होकार दिला.

अमरावती नगरीत पोचल्यावर राजवाड्यात पाऊल टाकल्यानंतर आपल्याला घेऊन आलेला थोर पुरुष त्या देशाचा राजा असल्याचे सांबला कळले. त्याने मनातल्या मनात राजाचे आभार मानले.

सांबने धनगराचे कपडे काढून राजाला शोभतील अशी वस्त्रे धारण केली. रत्नाभूषणे घातली. एक सुंदर फेटा बांधला. त्याला लिहितां वाचतां येत नव्हतं की राजसभेत बोलतांही येत नव्हते. त्याला सर्व शिक्षण देण्यात आले. काही काळ लोटल्यावर राजाने सांबला आपल्या खजिन्याचा अधिकारी म्हणून नेमले. कोट्यावधी रूपयांच्या अनमोल वस्तू असलेल्या खजिन्यावर खजिनदार म्हणून सांबहून जास्त विश्वासपात्र माणूस राजाला दुसरा कोणी दिसला नाही.

खजिनदाराचे पद ग्रहण करण्यापूर्वी सांब राजाच्या परवानगीने एकदा आपल्या गावी जाऊन आई वडिलांना भेटून आला. तो प्रदेश आणि तेथील सर्व वस्तू मन भरून पाहून आला. त्याने आपला पावा मनसोक्त वाजवून घेतला. नंतर नातेवाइकांचा, मित्रांचा आणि सर्वांचा निरोप घेऊन कामावर रुजू झाला.

त्याच्या नातेवाइकांनी त्याला विचारले–"राजाचा दरबार कसा आहे?" त्याचे उत्तर देत तो म्हणाला–"तुम्ही राजदरबारी नोकरी करण्याचा विचारही मनात आणू नका. तुम्ही आहांत ते सुख तुम्हांला राजदरबारी मिळणार नाही."

त्यानंतर सांब अमरावतीला गेला आणि खजिनदाराचे पद त्याने स्वीकारले.

काही काळ लोटल्यावर राजा परलोकी गेला व त्याचा मुलगा राजा झाला. राजाच्या अधिकाऱ्यांच्या डोळ्यांत सांबला मिळालेले ते पद नेहमी सलत असे.

आतां नवा राजा सिंहासनावर आल्याबरोबर ते अधिकारी राजाचे कान भरू लागले. "महाराज, आपल्या वडिलांचा विश्वास संपादन करून या सांबने सर्व खजिना रिकामा केला आहे. म्हणून त्याच्यावर सतत नजर ठेवणे आवश्यक आहे!"

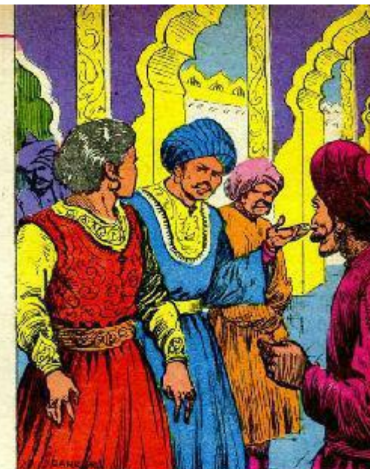
आपले अधिकारी आपल्या हिताची म्हणून एखादी गोष्ट सांगू लागले तर तिकडे राजा दुर्लक्ष कसे करील? म्हणून राजाने त्यांना विचारले–"सांब जी लबाडी करतो आहे किंवा त्याने केली आहे ती बाहेर काढण्यासाठी काही उपाय सुचवाल की नाही?"

"आपल्या आजोबांच्या काळातली रत्नखचित मूठ असलेली एक तलवार खजिन्यात होती. ती आणून दाखवायला सांगावी!" एका कट करणाऱ्या अधिकाऱ्याने सुचविले.

राजाने सांबला बोलावून आजोबांच्या काळातली रत्नखचित मूठ असलेली तलवार आणून दाखवायला सांगितले.

सांब म्हणाला–"महाराज, आपल्या-वडिलांनी तलवारीच्या मुठीतली रत्ने काढून त्यांची आभूषण करविली आहेत."

ती गोष्ट खरी असल्याचे सिद्ध झाले. त्या गोष्टीस साक्षीदार पुष्कळ जण होते.

राजा दुष्ट अधिकाऱ्यांना म्हणाला–"सांब तर या बाबतीत पूर्णपणे निर्दोषी दिसतो आहे!"

"महाराज, खजिन्यात असलेल्या सर्व वस्तूंची यादी करून घेऊन यायला खजिनदाराला सांगावे. जुन्या यादीशी जुळवून ही नवी यादी पहावी. ज्या वस्तू गहाळ झाल्या असतील त्यांच्या संबंधी जाब विचारावा!" अधिकाऱ्यांनी सुचविले.

राजाने सांबने सर्व वस्तूंची यादी तयार करून आणली. ती जुन्या यादीशी जुळवून पाहिल्यावर एकही वस्तू गहाळ झाल्याचे आढळले नाही. राजाने स्वत: आपल्या अधिकाऱ्यांसह तपासणी केली

होती. खजिना पाहून राजाला फार आनंद झाला. सर्व वस्तू यथास्थान सुंदर तऱ्हेने नीटनेटक्या ठेवल्या होत्या. म्हणून तपासणी करणे सोपे गेले व पाहणाराला कोणत्याही प्रकारचा त्रास झाला नाही.

राजा खजिन्यातून बाहेर पडण्यापूर्वी सांबने जी व्यवस्था केली होती ती उत्तम असल्याचे सांगून निघणार इतक्यात दुष्ट अधिकाऱ्यांनी भिंतीला एक कपाट चोर दरवाज्या सारखे असल्याचे दाखवून त्यात काय ठेवले आहे ते दाखविण्यास सांगितले.

राजाने तो चोर दरवाजा उघडण्यास सांगितले. नंतर विचारले–"त्या वस्तू तू दिलेल्या यादीत कां दिल्या गेल्या नाहीत?"

"महाराज, क्षमा करावी. त्या जागी ठेवलेल्या सर्व वस्तू म्हणजे माझी अनमोल ठेव आहे. म्हणून आपल्याला दिलेल्या यादीत त्यातली एकही वस्तू नाही!" सांब म्हणाला.

ते ऐकून अधिकाऱ्यांनी केलेल्या सर्व तक्रारी खऱ्या आहेत म्हणावयाच्या असे राजाला वाटले. म्हणून राजा दरडावून म्हणाला–"प्रथम ते दार उघड!"

सांबने ते लोखंडी दार उघडले. त्या मागच्या भिंतीतल्या खोलगट जागी धनगराचे एक कांबळे, जुन्या वाहाणा आणि एक पावा आढळला.

राजा आश्चर्यचकित होऊन पाहू लागला. "हीच का तू म्हणालास ती अनमोल ठेव!" राजाने विचारले.

"महाराज, मी आपल्या वडिलांच्या काळात दरबारी नोकरीला लागलो त्या पूर्वी माझी इस्टेट ती एवढीच होती. मी सुखी होतो, तो नोकरीला लागलो त्या पूर्वीच्या काळातच." सांब म्हणाला.

सांब म्हणाला ते ऐकून राजाचे डोळे चांगले उघडले. सांबवर मयत राजाचा जेवढा विश्वास होता त्याहून जास्त विश्वास कनकसेन राजाचा बसला. त्याच्या विरुद्ध चाहाडच्या सांगणाऱ्यांना राजाने दरबारातून काढून लावले.

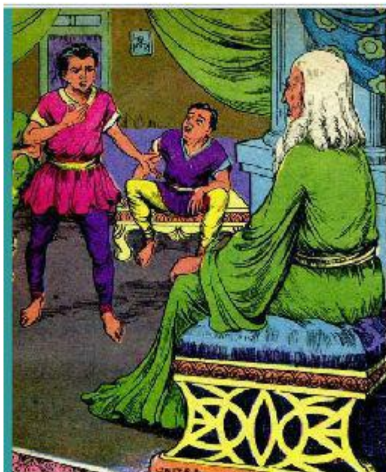

[३]

[पिंगळच्या मदतीने पद्मपाद सरोवरातून दोन मगरीची पिल्ले धरून बाहेर आला. नंतर पिंगळला आपला परिचय देऊन भल्लूक पर्वतावर बरोबर चलायला सांगितले आणि आपल्या वडिलाच्या वृद्ध गुरुंनी महामायिक नावाच्या मंत्रवेत्त्याविषयी सांगितलेला वृत्तांत पिंगळला सांगितला. पुढे....]

भल्लूक पर्वताच्या गुहेत वाहणाऱ्या एका नदीच्या डोहात एक जुनाट पडके देऊळ होते. त्या देवळात महामायिक नावाच्या एका मोठ्या मांत्रिकाने समाधी घेतली. त्याने समाधी घेतली त्या जागी तीन विशिष्ट अशा वस्तू होत्या. त्यांतली पहिली म्हणजे त्याच्या बोटातील अंगठी! ती अंगठी धारण करणाऱ्याला जमिनीतले काहीही, उदाहरणार्थ पुरलेला ठेवा दिसत असे. दुसरी वस्तू म्हणजे हिरेजडित मूठ असलेली एक तलवार! त्या तलवारीतून उडणाऱ्या ठिणग्यांमुळे, किती ही मोठा पराक्रमी शत्रू असो त्याचा नाश करायला त्या ठिणग्या समर्थ होत्या. तिसरी वस्तू म्हणजे सोन्याचा एक भूगोल! तो भूगोल ज्याच्या जवळ असेल त्याने तो भूगोल फिरविला तर जगातील कोणाही देश काबीज करावयाचा झाला तर त्याला ते

करणे क्षणार्धात शक्य होते. अशा त्या मंत्रशक्ती असलेल्या अनमोल वस्तू होत्या.

परंतु महामायिकाच्या हातांतून त्या तीन वस्तू मिळवायच्या झाल्या तर प्रथम चिलका सरोवरात मगरीच्या पिल्लांच्या रूपे राहणाऱ्या त्याच्या शिष्यांना पकडण आवश्यक होते. त्या साठी पिंगळ नावाच्या एका कोळ्याच्या मदतीची गरज होती त्यानंतर त्याच्याच मदतीने महामायिकाची अंगठी, तलवार आणि भूगोल यांची प्राप्ती करून घेणे शक्य होते. या तीन वस्तू संपादन करणाऱ्या व्यक्तीसच पिंगळच्या वडिलांनी मागे सोडलेल्या मंत्र ग्रंथांचा उपयोग होणे शक्य होते.

"आमच्या वडिलांच्या गुरूने एवढे सांगून आम्हां तिघांच्या तोंडाकडे खोल नजरेने पाहिले. चिलका सरोवरात मगरीचे रूप धारण करून राहणाऱ्या महामायिकाच्या शिष्यांना पकडून आणायचे असे म्हटल्यावर माझ्या अंगावर शहारे उभे राहिले. थोर मंत्रवेत्ता असलेल्या महामायिकाच्या शिष्यांशी, त्यांत ते मगरीच्या रूपात सरोवराच्या तळाशी असतांना युद्ध करणे कसे शक्य होईल?

"माझे इतर दोघे भाऊ सुद्धा माझ्या सारखेच घाबरून गेले होते. गुरू आम्हां तिघांकडे पाहूनच जणु कांही मोठ्याने हसून म्हणाला–"महामायिकाच्या शिष्यांना जिंकायला मी पूर्वी सांगितलेल्या पिंगळ कोळ्याची तुम्हांला चांगली मदत मिळेल. परंतु या प्रयत्नात कदाचित् तुम्ही स्वतःचे प्राणही गमावून बसाल. ही गोष्ट मी तुम्हांला आधीच सांगून ठेवतो!"

"आम्हां तिघां भावंडांपैकी सर्वात प्रथम मंडन धीर करून म्हणाला–"मी तयार आहे, या गोष्टीस! आमच्या वडिलांनी मागे सोडलेले मंत्रग्रंथ मला माझ्या प्राणापेक्षा जास्त प्रिय आहेत!"

"त्याने असे म्हटल्यावर मला आणि अनुरूपला सुद्धा धीर आला. आमचं साहस वाढलं. आम्ही त्या महामायिकाच्या शिष्यांशी दोन हात करायला तयार आहों असे म्हटले. तेव्हां गुरूने चिलका सरोवरावर जाण्याची वाट आम्हांला सांगून तुझ्या करवी आपले हात पाय बांधवून सरोवरांत पडल्यावर आम्ही काय करावयाचे हे विस्तृतपणे सांगितले."

"बरे तर मी तुम्हांला जी मदत करायला हवी होती ती केली. आतां मी भल्लूक पर्वतावर तुमच्या बरोबर येण्याची गरज काय?" पिंगळने विचारले.

पद्मपाद तो प्रश्न ऐकून काही वेळ विचार करून पिंगळच्या खांद्यावर हात ठेवून आणि मैत्रीचा आव आणून म्हणाला–"पिंगळ! तुला माझी भीती वाटते आहे असे दिसते आहे. परंतु हे लक्षात ठेव, माझ्याकडून तुझे नुकसान तर काहीच होणार नाही, उलट होईल तो पुष्कळ फायदाच होईल! महामायिकाने समाधी घेतली आहे त्या पडक्या देवळात तुलाच प्रवेश करावयाचा आहे. ते काम आणखी कोणाच्या हातुन होण्यासारखे नाही!"

"मला कोणत्याही प्रकारचा त्रास किंवा माझे नुकसान होणार नाही याची तू शपथ घेऊन हमी देतोस का?" पिंगळने पद्मपादला विचारले.

पद्मपादने तशी शपथ घेतली. तेव्हां पिंगळला आईची आठवण झाली. "मी

भल्लूक पर्वतावरून किती दिवसांनी परत येईन?" पिंगळने विचारले.

"दोन महिन्यांनी; त्याहून जास्त वेळ लागणार नाही. परंतु तू तिकडून घरी परत येशील तेव्हां असा राहणार नाहीस. तुला मी या जगातला सर्वात श्रीमंत करून टाकीन, तुला हे मी वचन दिले आहे ना?" पद्मपाद म्हणाला.

"तू ते तेव्हां म्हणालास ते राहू दे. मी आतां या वेळी इतका गरीब आहे की माझ्या जवळ फुटकी कवडी सुद्धा नाही, मी दोन महिने घरी गेलो नाही तर माझी आई आणि भाऊ कसे जगतील?" पिंगळने विचारले.

पद्मपादने घोडयाच्या खोगिराला लोंबत असलेली एक पिशवी काढून आणली आणि तीतून एक हजार मोहोरा काढून पिंगळला देत म्हणाला–"हे पैसे तू आपल्या आईला देऊन ये, तुझी कोणत्याही प्रकारे काळजी करण्याचं तिला कारण नाही. उद्यां तू याच जागी याच वेळी मला येऊन भेट."

पिंगळ पद्मपादने दिलेले पैसे घेऊन अत्यंत आनंदाने आपल्या घरी गेला. तो घरी पोंचला तेव्हां त्याचे दोघे भाऊ घरी नव्हते. त्याची आई एकटी मुलाची वाट पहात होती. पिंगळने बरोबर आणलेल्या एक हजार मोहोरा आईच्या समोर ओतल्या. ती भीतीने थरथर कापू लागली.

"अरे पिंगळ, इतके पैसे कोठून आणलेस रे? मला तरी भीती वाटते बाई!" आई म्हणाली.

पिंगळने घडलेली गोष्ट सांगितली आणि दोन महिन्यांनी तो सुखरूप परत येईल आणि त्या साठी आईने घाबरण्याचे काहीच कारण नाही असे आईला समजावून सांगितले.

"मांत्रिकांच्या बोलण्यावर व चांगुलपणावर माझा विश्वास नाही. हा पद्मपाद इतरांसारखा नाही, असे तू म्हणतोस. देवाच्या कृपेने तुझ्यावर कोणत्याही प्रकारचे गंडांतर आल्याशिवाय भल्लूक पर्वतावरून तू सुखरूप परत यावास म्हणून मी बत्तीस कोटी देवांना सांकडे घालते." पिंगळची आई म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशी पद्मपादने सांगितलेल्या वेळी पिंगळ चिलका सरोवराच्या काठी गेला. काठावर पद्मपाद एकटा वाट पहात बसलेला होता. त्याच्या शेजारी एका पिशवी शिवाय घोडा किंवा इतर काही वाहन नव्हते.

पिंगळ पद्मपाद जवळ आल्याबरोबर म्हणाला–"काय रे पद्मपाद, आपण पायींच जायचं का?"

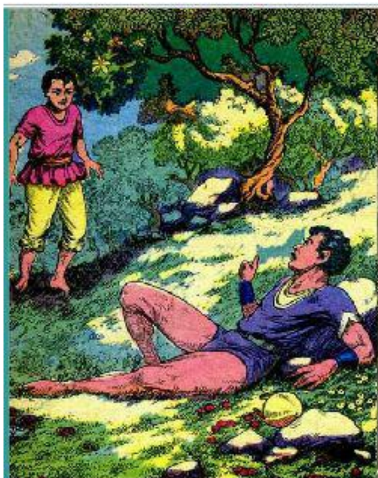
"पायी? ते तर अशक्यच! भल्लूक पर्वतापर्यंत पोचायचे म्हणजे दोनतीनशे मैल जावयाचे आहे. एवढे प्रयाण करावयाचे म्हणजे गप्पा नाही. सामान्य घोडे सुद्धां कामाचे नाहीत. दोन दिवसांनी एक पर्वदिवस येत आहे. त्या दिवशी आपण त्या पर्वतापर्यंत पोंचले पाहिजे आपली वाहनें ही पहा!" असे म्हणत पद्मपादने एक चिमूट भरून माती घेतली व ती मंत्रवून जमिनीवर टाकली.

तत्क्षण जमीन फुटली आणि तिच्यातून डोके वर करून रेंकत दोन गाढवे बाहेर उडी मारून आली. त्यांच्या पैकी एकाच्या पाठीवर पद्मपादने आपल्या जवळची पिशवी टाकली आणि स्वत: पाठीवर बसला. पिंगळ थोडा कचरला. त्याला भीती वाटली. त्याला काय करावे सुचेना. दुसऱ्या गाढवाकडे पहात नुसता उभा राहिला. जागचा हलला ही नाही.

"पिंगळा! अरे ते तुझे वाहन, चटदिशी त्याच्या पाठीवर बस! आपण जायचं

आहे ती जागा फार दूर आहे. तरमग आतां निघू या!" पद्मपाद हंसत म्हणाला.

"ही सामान्य गाढवे नाहींत. एक तऱ्हेची भुतेंच आहेतसे वाटते! मला भीति वाटते, बुवा!" पिंगळ म्हणाला.

"ती सामान्य गाढवे नाहींत हे खरे आहे! भुते असली म्हणून काय झाले? आपण सांगू तशी वागतात. वायुवेगाने, नव्हे मनोवेगाने ही धावतात. मी बरोबर आहेच ना! तू भिण्यासारखं काहीच नाही." पद्मपाद म्हणाला.

पद्मपाद असे म्हणाल्यावर पिंगळला धीर आला. तो निर्भयपणे गाढवावर जाऊन बसला. लगेच दोन्ही गाढवे जोराने रेंकली आणि काही वेळ हवेत तर काही वेळ जमिनीवर धावली.

ठीक काळोख पडू लागण्याच्या सुमारास ते एका जंगलात पोंचले. पद्मपाद प्रथम गाढवावरून उतरला व म्हणाला–"पिंगळ, आज रात्री आपण येथेंच विश्रांती घेऊ या. उरलेले अंतर उद्यां कापून काढत येईल." पिंगळ फार दमला होता. म्हणून तो लगेच त्या गोष्टीस कबूल झाला.

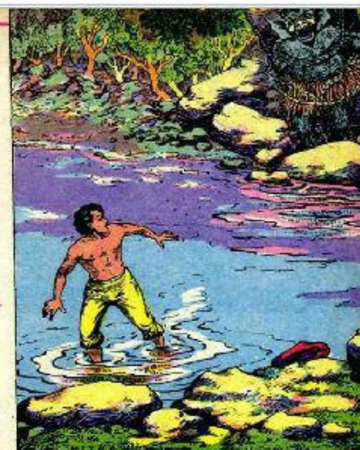
तेथे हिरवळ होती तीवर काही वेळ विश्रांती घेतल्यावर पिंगळला आंघोळ करावीशी वाटली. परंतु जवळपास कोठे पाण्याचे चिन्हही दिसत नव्हते. त्याने पद्मपादला विचारले. पद्मपाद जंगला-कडे बोट दाखवून म्हणाला–"तिकडे जंगलात एक तलाव आहे. तिकडे जाऊन आंघोळ करावयाची आहे. तिकडे तू कोणाला पाहिलंस तर भिण्याचं मुळीच कारण नाहीं." असे तो कां म्हणाला हे पिंगळला मात्र कळले नाही. तो झाडांच्या खालून सावधपणे चालत काही वेळाने एका तलावाच्या जवळ आला. त्या तलावाचे पाणी स्फटिकासारखे स्वच्छ होते. ते पाहून पिंगळला फार आनंद झाला. तो घाईघाईने तलावात उतरायला धावला. परंतु तितक्यात तो प्रदेश कोणाच्या तरी आरोळीने हादरून गेला "मला सोडवा! मी तुम्हांला मदत करीन. मला...!"

पिंगळ ती आरोळी ऐकून घाबरून गेला. त्याची नजर तो आवाज आला त्या दिशेला वळली.

तलावाच्या काठावरच एका जागी त्याला दोन मोठ्या खडकांना बांधून ठेवलेल्या साखळदंडांनी बांधून ठेवलेला एक भयंकर आकृतीचा महाकाय काळा राक्षस दिसला. पिंगळला पायाखालची जमीन सरकल्या सारखे वाटले व मागे फिरण्यासाठी त्याच्या मनात एक विचार आला, परंतु तेवढ्यात बळकट साखळ-दंडांनी भयंकर राक्षसाला बांधून ठेवले आहे, ही गोष्ट त्याला आठविली. म्हणून तो जागच्या जागी थबकला.

"मालक, प्रभो! माझे हातपाय बांधले आहेत हे साखळदंड तुम्ही मेहरबानी करून तोडून मला वांचवा! तुम्हांला वाटेल ती मदत करायला मी तयार आहे" अशा विनवण्या करीत त्या राक्षसाने काकुळतीने पिंगळकडे पाहिले.

तो पर्यंत पिंगळला चांगला धीर आला होता. तो धीर करून त्या राक्षसाजवळ एक एक पाऊल टाकीत गेला. जवळ जाऊन पाहिले तेव्हां पिंगळला तो राक्षस जास्तच भयंकर दिसला. ताडाच्या खांबा

सारखे त्याचे जाडजूड व लांब पाय, मधमाशांच्या पोळ्यासारखे त्याच्या छाती-वरचे केस, हत्तीच्या कानांसारखे मोठे कान आणि आग पाखडणारे डोळे पाहून पिंगळच्या पायापासून डोक्यापर्यंतच्या सर्वांगावर शहारे उभे राहिले.

"मालक, माझं रक्षण करा! मला वांचवा! तुम्हांला वाटेल ती मदत मी करीन. या त्रिलोकांतल्या कोणत्याही लोकात तुम्हांला आपल्या खांद्यावर बसवून मी घेऊन जाऊ शकेन," तो भयंकर राक्षस म्हणाला.

पिंगळ ते ऐकून हंसला व म्हणाला–"तीन लोकच काय चवदा लोकांना मला

घेऊन जाऊ शकेल असे एक गाढव माझ्या जवळ आहे. तुला पाहिले तर तू गाढवापेक्षा शतपटीने बळकट आहेस आणि बुद्धिमान सुद्धा दिसतो आहेस! बरें पण तुझे नाव काय?"

"माझे नाव भल्लूक केतू!" नम्रपणे तो महाकाय म्हणाला.

"येथून थोड्याच अंतरावर एक भल्लूक पर्वत आहे, हे तुला माहीत आहे का?" पिंगळने त्या राक्षसाला विचारले.

"भल्लूक पर्वत म्हणतोस?" असे म्हणत तो राक्षस हंसला. त्याच्या हंसण्यात विकृतपणा स्पष्ट दिसत होत. म्हणाला– "मी एके काळी त्या भल्लूक पर्वताचा मालक होतो. एका मांत्रिकामुळे माझी ही दुरवस्था झाली आहे. तुम्ही मला या बंधनातून मुक्त केलेत तर त्या पर्वतावरचे सर्व वैभव तुम्हांला मिळेल, असे मी करीन!" भल्लूक केतू म्हणाला.

भल्लूक केतू म्हणाला ते ऐकून पिंगळच्या मनात मोह झाला. भल्लूक केतूच्या मदतीने भल्लूक पर्वतावरचे सर्व वैभव आपल्याला मिळू शकेल. त्यातले काही पाहिजे तर पद्मपादाला सुद्धा वांटा म्हणून देतां येईल.

"तर मग मी तुला साखळदंड तोडून मुक्त करतो. परंतु त्यानंतर तू माझं कोणत्याही प्रकारे नुकसान करणार नाहीस हे कसे मानावयाचे?" पिंगळने ही शंका केली.

भल्लूक केतू केविलवाण्या नजरेने पिंगळकडे पहात म्हणाला–"मी म्हणालो ते केले नाही तर माझे डोके फुटून माझ्या पायांवर पडेल, असा मला शाप आहे. तुमचे मी कोणत्याही प्रकारे नुकसान करणार नाही, असे वचन दिल्या नंतर स्वत:चे मरण ओढवून घेण्याव्यतिरिक्त आणखी काय होईल?"

पिंगळला भल्लूक केतू म्हणाला ते खरे वाटले. त्याने तलावाच्या काठावरचा एक मोठा दगड उचलला आणि साखळदंड तोडायला निघाला. इतक्यात पाठीमागून पद्मपाद ओरडून म्हणाला–"पिंगळ थांब!"

(क्रमश:)

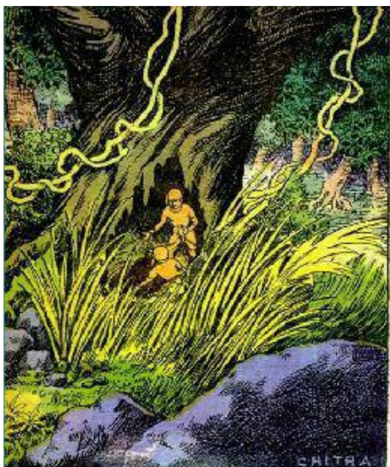

हास्यवरूदन

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, इतरांकडून सर्व कामे करविणे तुला आवश्यक असूनही तू या मध्यरात्रीच्या वेळी इतके कष्ट करीत आहेस हे पाहून मला फार वाईट वाटत आहे. तुला कंटाळा येऊ नये यासाठी मी एक गोष्ट सांगतो, ऐक!" असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

भगवंताने रामचंद्राचा अवतार घेऊन ज्या आयोध्या नगरीवर राज्य केले त्या अयोध्येच्या सिंहासनावर एके काळी वीरकेतू नांवाचा राजा राज्य करीत होता. त्याच्या कारकीर्दीत अयोध्या नगरीत चोऱ्या होऊ लागल्या. प्रजा राजाकडे आपलं

वेताळाच्या गोष्टी

गाऱ्हाणे घेऊन गेली. "महाराज, आम्हांला चोरां-पासून वांचवा. आम्ही किती प्रयत्न करून पाहिले, परंतु चोराचा पत्ता लागत नाही."

राजा वीरकेतूने आपल्या अत्यंत हुशार अशा हेरांना वेष पालटून रात्रभर गस्त घालण्यास सांगितले. राजाचे शिपाई रात्रभर डोळ्यात तेल घालून गस्त घालीत असूनही चोऱ्या यथाप्रकारे होतच राहिल्या. चोर गस्ती घालणाऱ्या शिपायांच्या नजरेस पडला नाही.

चोर फार चतुर असला पाहिजे, असे वाटून वीरकेतूने स्वतःच चोराला पकडण्याचे ठरविले आणि वेष पालटून निघाला. वेष पालटून राजा रात्री राजधानीत हिंडत असतां त्याला एका जागी एक माणूस विचित्र तऱ्हेने हिंडताना दिसला.

राजा तो माणूस होता त्या बाजूला चालू लागला. राजाला जवळ येत असलेला पाहून शंका वाटून त्या व्यक्तीने थोडयाशा रागातच विचारले–"कोण तू?"

"मी चोर आहे!" राजाने थोडक्यात उत्तर दिले.

"तर मग तू माझ्या सारखाच आहेस! आमच्या घरी जाऊया, चल! तुझे मी यथोचित आतिथ्य करीन!" ती व्यक्ती म्हणाली.

राजा त्या व्यक्तीबरोबर त्याच्या घरी गेला. ते घर म्हणजे जंगलातल्या एका गुहेत बांधलेले होते. चोराने राजाला एका खोलीत नेऊन बसायला सांगितले आणि "मी आलोंच!" असे सांगून शजारच्या खोलीत निघून गेला.

तितक्यात एक दासी राजा होता त्या खोलीत येऊन म्हणाली–"कोण रे बाबा, तू? या अट्टल चोराचे हे गुप्तस्थान तुला कळल्यावर तुझी शंभर वर्षे भरलीच, समज!" या शब्दांत तिने राजाला सावध केले.

राजा लगेच त्या गुहेतून बाहेर पडला आणि सरळ आपल्या राजधानीत परतला. त्याने आपल्या बरोबर सशस्त्र शिपायांची एक तुकडी घेतली आणि चोराच्या गुहे-जवळ परतला, त्या चोराबरोबर राजाच्या शिपायांची मोठी चकमक उडाली आणि त्यात राजाचे पुष्कळ शिपायी मारले गेले. तरी शेवटी चोर राजाच्या हाती कैद झालाच. तो चोर राजाच्या इतक्या शिपायांना इतक्या धैर्याने तोंड देऊ शकला, याचा अर्थ तो स्वतःशूर होता.

राजाने चोराच्या मुसक्या बांधल्या आणि त्याला राजधानीत घेऊन गेला.

चोराची सुनावणी झाली. त्यात चोर कित्येक दिवस राजधानीभर कोणाच्या नजरेस न पडतां चोऱ्या करीत होता, हे सिद्ध झाले. चोरीला गेलेला सर्व माल चोराच्या गुहेतील घरात सांपडला.

राजाने चोराला फांशीची शिक्षा सांगून शिपायांबरोबर त्याला पाठवून दिले.

राजाज्ञेने शिपाई चोराला राजधानी बाहेर घेऊन जात असतां राजधानीतल्या प्रमुख व्यापाऱ्यांपैकी रत्नदत्त नावाच्या एका श्रीमंत व्यापाऱ्याची मुलगी रत्नवती हिने चोराला पाहिले व आपल्या वडिलांना बोलावून म्हणाली–"बाबा, त्या चोराशी माझं लग्न करून द्या!" रत्नदत्त ते ऐकून थक्क होऊन मुलीच्या तोंडाकडे पहात राहिला.

कारण रत्नदत्ताला मूल नाही नाही म्हणतां कोठे एक मुलगी झाली होती. तिला त्याने खूप लाडात वाढविले होते. रत्नवतीचे रूपलावण्य पाहून कित्येक श्रीमंत वैश्य तरुणांनी तिला मागणी घातली होती. कित्येक राजकुमारांनी सुद्धा मागणी घातली होती. परंतु रत्नवतीने त्या सर्वांना नकार दिला एवढेच नाही तर तिला लग्नच करावयाचे नसल्याचे तिने आई-वडिलांना सांगितले होते.

रत्नदत्तने मुलीला विचारले–"काय ग, तू तर राजेराजवड्यांना सुद्धा नकार दिला होतास ना? तो या चोर लुटेऱ्यासाठीच का? याच्या सारखा नीच व दुष्ट आणखी

कोण असेल? त्याला फाशी देण्यासाठी शिपाई धरून घऊन जात आहेत. अशा व्यक्तीशी का तू लग्न करणार?"

रत्नवतीने वडिलांच्या म्हणण्याकडे लक्षच दिले नाही. अनेक युवराज व राजकुमार तिला मागणी घालायला आले असतां रत्नदत्तने मुलीला त्यांच्या पैकी एकाशी लग्न करून घ्यायला सुचविले होते. परंतु तिने पित्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले व हट्ट धरून बसली.

"तो चोर असो आणि तो फाशी जावो की वधस्तंभावर चढो, मी त्याच्याशीच लग्न करणार. त्यालाच मी आपला पती मानते. माझं लग्न करून द्यायचे असेल त्याला आणून त्याच्याशी माझे लग्न करून द्या. तुम्हांला ते शक्य नसेल तर मी त्याच्या बरोबर देहत्याग करीन. मी कोणत्याही परिस्थितीत आपल्या निश्चयापासून ढळणार नाही." रत्नवतीने निक्षून सांगितले.

ते ऐकून रत्नदत्त घाबरून गेला. मुलगी आपला हट्ट कोणत्याही परिस्थितीत सोडणार नाही, हे त्याला स्पष्ट दिसले. तो धांवत महाराज वीरकेतूच्या दर्शनास गेला व हात जोडून म्हणाला–"महाराज, आपण आज ज्या चोराला धरले आहे, त्याला मला देऊन टाकावे. मी आपणांला त्याच्याबद्दल माझ्याकडे जे काही आहे ते सर्व म्हणजे शंभर कोटीचे सोने देतो!" परंतु राजाने ते मान्य केले नाही. अयोध्या राजधानीला कित्येक महिने ज्याने त्रासवून सोडले होते अशा चोराला सोडण्यास त्याचे मन मुळीच मानेना. रत्नदत्तने हताश होऊन घरी परतल्यावर रत्नवतीला स्नान करून वधू होऊन लग्नास तयार असलेली पाहिले.

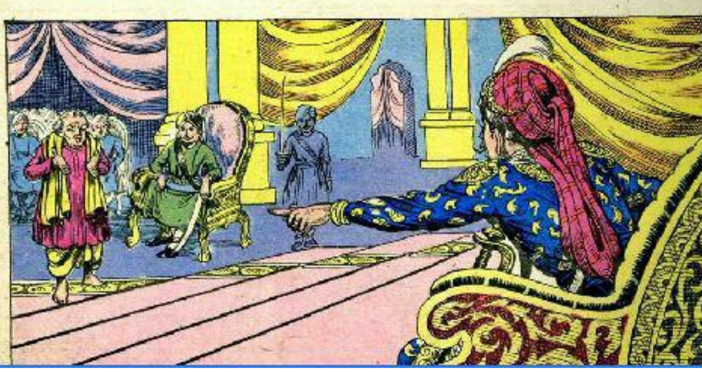
रत्नदत्त अगदी निराश होऊन मुलीला म्हणाला–"मुली, माझ्या प्रयत्नाला फळ आले नाही. चोराला सोडायला राजा मुळीच तयार नाही. मी आपलं सर्व धन व संपदा द्यायला तयार असल्याचे सांगितले. परंतु काही उपयोग झाला नाही. तुझ्या मनाप्रमाणे लग्न होणे अशक्य!"

"लग्न होणार नसेल तर सहगमन आहेच आहे!" मुलगी म्हणाली.

रत्नवती पालखीत बसून वधभूमीकडे निघाली. तिच्या बरोबर रडत आई वडीलही निघाले. ते वधभूमीत पोचले तेव्हां चोराच्या गळयात तेव्हांच फास घातला होता. चोर त्यावेळी जीवन मरणाच्या मध्यदशेत होता.

रत्नदत्त आपल्या मुलीला घेऊन चोरा जवळ घेऊन गेला व म्हणाला–"हे पहा रे, ही माझी मुलगी, तुझ्याशीच लग्न करायचे म्हणून हट्ट धरून आली आहे!" ते ऐकून चोराने एकदां रत्नवतीकडे पाहिले व डोळयांतून दोन अश्रू ढाळले व त्या पाठोपाठ स्मित करून प्राण सोडले.

रत्नवती मनाशी ठरविल्याप्रमाणे पतीच्या देहा बरोबर स्मशानात गेली आणि चिता रचून तीवर पतीच्या देहाबरोबर स्वतः जाऊन बसली.

मनाने ज्या व्यक्तीस वरले होते त्याच्याशी विवाह झाला नसूनही त्याच्या देहाबरोबर सहगमनला तयार झालेल्या रत्नवतीची पतिभक्ती पाहून कालभैरवाला आनंद झाला व प्रगट होऊन म्हणाला– "मुली, तुझी पतिभक्ती असामान्य अशी आहे. तू वाटेल तो वर माग, मी देतो!"

"देवा! मी माझ्या आईवडिलांची एकुलती एक मुलगी आहे. मी गेले तर त्यांना पुत्रीविरहाच्या यातना आयुष्यभर सहन कराव्या लागतील. त्यांना चांगला मुलगा होईल असा अनुग्रह कर. त्याला पाहून ते मला विसरतील." रत्नवती म्हणाली.

कालभैरव स्मित करून म्हणाला– "तथास्तु! पण तू स्वतःसाठी काहीच मागून घेतले नाहीस! मागून घे! तुला काही नको का?"

"मला माझ्या पतीबरोबर सहगमन करण्याव्यतिरिक्त काहीच नको!" रत्नवती म्हणाली.

"ठीक, तर तुझी तीही इच्छा पुरी करतो!" असे म्हणत कालभैरवाने चोराला जिवंत केले आणि अंतर्धान पावला. रत्नदत्तने चोराला आदरपूर्वक घरी बोलावून नेले व थाटामाटाने त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

वेताळ येथवर कथा सांगून म्हणाला– "राजा! फास गळ्यात पडल्यावर मरण-समयी रत्नवती आपल्याशी लग्न करणार असल्याचे ऐकून चोर कां रडला? नंतर तो कां हसला? माहीत असून उत्तर दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन पडतील!"

विक्रमादित्य म्हणाला-"अकारण झालेल्या नात्याच्या लोकांचे ऋण फेडू शकत नाही याबद्दल प्रथम चोर रडला. कित्येक राज-कुमारांची मागणी लाथाडून ती मुलगी आपल्याशी लग्न करायला तयार झाली याबद्दल चोर हसला."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

फार पूर्वी इंद्रप्रस्थ नगरात एक फार मोठा श्रीमंत माणूस रहात असे. काही काळ त्याने ऐहिक सुखोपभोगात काढल्यावर त्याच्या दैवाने पाठ फिरविली. एका काळचा श्रीमंत आज एक गरीब दरिद्री झाला होता.

त्या स्थितीत तो रात्री झोपला असतां त्याला वैकुंठपती विष्णूचा दृष्टांत झाला. विष्णू त्याला म्हणाला–"तू आतांच्या आतां पाटलीपुत्राला नीघ. तुला धनलाभ होईल. तुझे दैव पालटेल व तू पुन्हां श्रीमंत होशील."

स्वप्नात विष्णूने जे सांगितले त्यावर त्याचा विश्वास बसला व तो दुर्दैवी माणूस एकटा पायी चालत कित्येक दिवसांनी पाटलीपुत्राला येऊन पोचला. ते शहर त्याला अगदी अनोळखी होते. त्यात चांगला काळोख पडला होता.

त्याला समोर एक देऊळ दिसले. त्या देवळात शिरून तो सभामंडपात विश्रांती घ्यायला पडला आणि थोड्याच वेळात तो घोरू लागला. सर्व शहर गाढ निद्रेत असतां त्या देवळाला लागून असलेल्या एका घरात चोर शिरले. घरमालक चोराची चाहूल लागून जागा झाला आणि ओरडू लागला–"चोर, चोर!" थोड्याच वेळात शेजारपाजारचे लोक धावून आले. चोर घाबरून गेले. त्यांनी घराच्या भिंतीवरून उडी मारली आणि देवळाच्या सभामंडपांत जाऊन तेथून पोबारा केला. काळोखांत ते कोठल्या वाटेने गेले, कळले नाही. त्यांचा पाठलाग करीत आलेल्या लोकांनी देवळाच्या आवारात पुष्कळ शोध काढला आणि शेवटी त्यांनी सभामंडपात जाऊन पाहिले तेथे तो दुर्दैवी माणूस घोरत पडलेला

सौ. निर्मला डोईफोडे

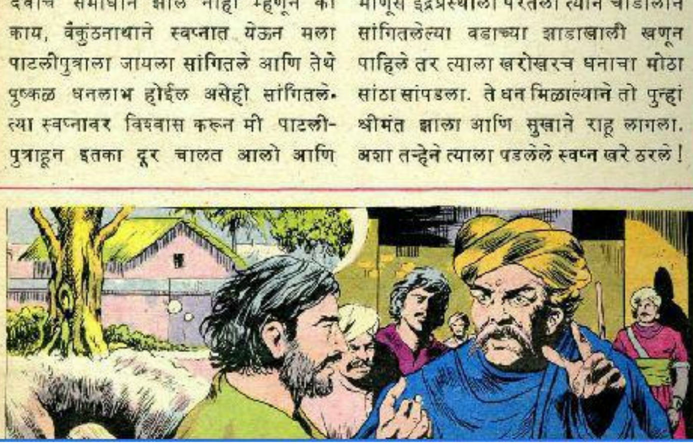
दिसला. त्याच्या मुसक्या बांधून लोकांनी त्याला चांडालाकडे नेले.

दूरचा पायी प्रवास करीत आलेल्या त्या दुर्दैवी परदेश्याला पाहून चांडालाला तोच चोर असल्याची शंका आली. त्याने आपल्या नोकरांकरवी परदेश्याला खूप बडवून काढले व विचारले–"खरे सांग, कोण तू? चोरी करायला का आलास?"

तो हात जोडून म्हणाला–"अहो, मी चोर नाही. मी इंद्रप्रस्थचा राहणारा आहे. एका काळी मी मुबलक पैसा असल्याने सुखाने आयुष्य घालवीत होतो. दैवाने मला दोनदां फंसविले. पहिल्याने मी सर्व धनवैभव घालवून बसलो. तेवढ्यावर दैवाचे समाधान झाले नाही म्हणून की काय, वैकुंठनाथाने स्वप्नात येऊन मला पाटलीपुत्राला जायला सांगितले आणि तेथे पुष्कळ धनलाभ होईल असेही सांगितले. त्या स्वप्नावर विश्वास करून मी पाटली-पुत्राहून इतका दूर चालत आलो आणि काल रात्री येथे पोचलो आणि थोड्या वेळा पूर्वी तुमच्या लाथा खाल्ल्या."

ते ऐकून चांडाल हंसला व म्हणाला–"अरे वेड्या! कोणी स्वप्नात पाहूलेल्या गोष्टींवर विश्वास करतो का? काही दिवसांपूर्वी तो वैकुंठनाथ माझ्या सुद्धा स्वप्नात आला होता आणि म्हणाला की इंद्रप्रस्थ नगराच्या मोठ्या वडाच्या बुंधा-जवळ खणून पाहिले तर धनाचा मोठा सांठा सांपडेल. परंतु मी त्या स्वप्नावर विश्वास करून इंद्रप्रस्थ नगरी तुझ्या सारखा गेलो नाही. म्हणून तू वेड्यासारखा अशा स्वप्नावर विश्वास करून भटकू नकोस! जा परत आपल्या इंद्रप्रस्थाला."

सर्व धन घालवून बसलेला तो श्रीमंत माणूस इंद्रप्रस्थाला परतला त्याने चांडालाने सांगितलेल्या वडाच्या झाडाखाली खणून पाहिले तर त्याला खरोखरच धनाचा मोठा सांठा सांपडला. ते धन मिळाल्याने तो पुन्हां श्रीमंत झाला आणि सुखाने राहू लागला. अशा तऱ्हेने त्याला पडलेले स्वप्न खरे ठरले!

कोंबडीची किंमत

एका गांवात दगडू नावाचा एक लोहार रहात असे. एके वर्षी संक्रांत आली तेव्हां त्याच्या बायकोने त्याला एक कोंबडी विकत घेऊन यायला सांगितले. त्या गावातला मोठा शेतकरी खंडोजी याच्या कडे दगडू गेला आणि एक कोंबडी विकत हवी असल्याचे त्याला सांगितले.

खंडोजीने त्याला एक कोंबडी देत म्हटले–"तुझ्या हातात या कोंबडीची किंमत द्यायला पुरेसे पैसे नसले तरी हरकत नाही, नंतर दे. मी हिशोब लिहून ठेवतो." दगडूला इतक्या प्रेमाने त्याच्याशी बोलणारा गावात दुसरा कोणी दिसला नाही. म्हणून दगडूने खंडोजीच्या दया दाक्षिण्याची खूप स्तुती केली आणि कोंबडी घेऊन गेला.

त्या दिवशी दगडूच्या कुटुंबातील सगळ्यांनी कोंबडी खायला मिळाली याबद्दल देवाचे फार आभार मानले. काही दिवस लोटल्यावर दगडू खंडोजीकडे कोंबडीची किंमत द्यायला गेला.

तेव्हां खंडोजी म्हणाला–"बाबारे, मी थोडा गर्दीत आहे. तुझा हिशोब पहायला फार वेळ लागेल. नंतर ये, बरं का!"

"एका कोंबडीची ती किंमत किती आणि हिशोब कसला पहायचा हो? किती द्यायचे ते सांगा मी पैसे देऊन चालू लागेन!" दगडू म्हणाला.

"बाबारे, फार मोठा हिशोब आहे!" असे सांगून खंडोजीने दगडूला परत पाठविले.

दगडूने खंडोजीच्या घरी चार खेपा घातल्यावर खंडोजी कागद व पेन्सिल घेऊन बसला व बराच वेळ आंकडेमोड करीत राहल्यावर शेवटी म्हणाला–"त्या कोंबडीचा सर्व मिळून हिशोब केल्यावर दोनशे पन्नास रूपयांवर आणखी काही पैसे निघतात. वरचे पैसे सोडून दे, दोनश

पन्नास रुपये दे, तुझ्या नावावर लिहिलेली रक्कम जमा झाल्याचे लिहितो."

आपण खाल्लेल्या कोंबडीची किंमत अडीच शे रुपये असल्याचे ऐकून दगडूच्या तोंडातून काही वेळ शब्दच उमटला नाही.

"एका कोंबडीची किंमत अडीचशे रुपये? कधी ऐकली सुद्धा नाही. ती काय सोन्याची कोंबडी होती का हो?" दगडूने खंडोजीला विचारले.

"हिशोबात काही चूक नाही. पाहिजेतर तू तुला वाटेल त्याच्या कडून हिशोब करवून घे! तू विकत घेतलेल्या कोंबडीने आतांपर्यंत किती अंडी घातली असती? त्या अंड्यांतून निघालेली पिल्लें मोठी होऊन त्यांनी किती अंडी घातली असती? त्या सर्वांची किंमत तूच द्यायला हवी!" खंडोजी म्हणाला.

ते ऐकून दगडू थक्कच झाला व 'आ' वासून खंडोजीकडे पाहू लागला.

"हा तुमचा सर्व हिशोब पोलीस पाटलांना विचारून समजून घेतल्या शिवाय मी एक दमडी देणार नाही!" दगडूने निक्षून सांगितले.

'खुशाल जाऊन विचारून ये! मी नको म्हटलं का?" खंडोजी म्हणाला. पोलीस पाटील आपल्या बाजूनेच निवाडा देईल याची खात्री होती खंडोजीला.

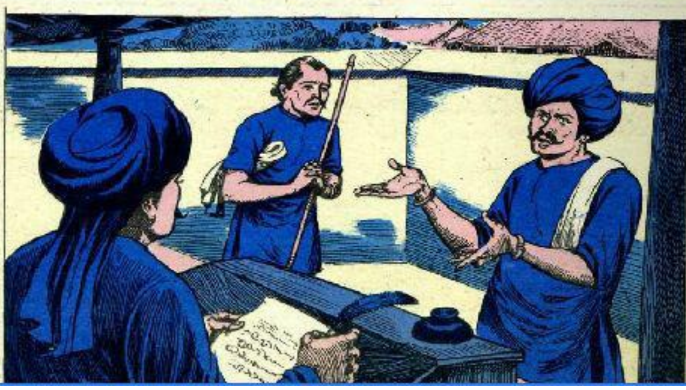
दोघे मिळून पोलीस पाटलाकडे गेले. खंडोजी पोलीस पाटलाला म्हणाला— "पाटीलसाहेब या दगडूने गेल्या संक्रांतीच्या आधीच्या संक्रांतीला माझ्याकडून एक कोंबडी विकत घेतली. त्या कोंबडीची किंमत द्यायला आला. त्या कोंबडीने आतांपर्यंत किती अंडी घातली असती आणि त्या अंड्यातल्या पिल्लांनी मोठी झाल्यावर किती अंडी घातली असती, तो सर्व हिशोब करून मी त्याला एकूण अडीचशे रुपये झाल्याचे सांगितले. तुम्ही सुद्धा पाहून हिशोबात काही चूक असेल तर सांगा. मला त्याचे पैसे लबाडीने कशाला हवेत हो?"

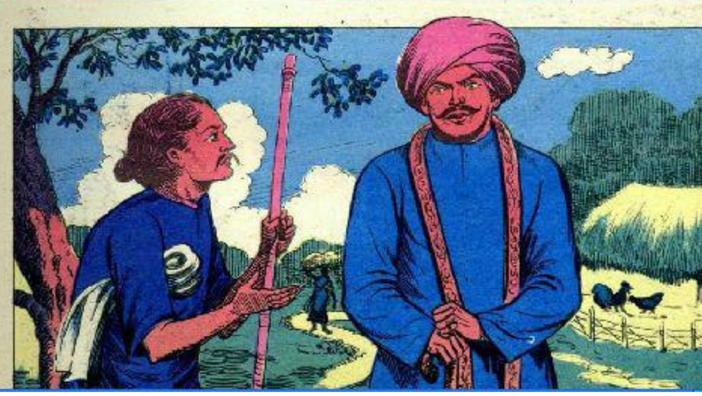
पोलीस पाटलाने सर्व हिशोब वर पासून खालपर्यंत लक्षपूर्वक वाचून पाहिला व म्हणाला—"काय रे, दगडू, हिशोबात तर काही चूक नाही!"

"मी आतां तर सांगितला, सर्व हिशोब! त्याला खरे वाटले नाही, म्हणून तुमच्याकडे आला. लिहितां वाचतां येत नाही ना, बिचाऱ्याला, मग हिशोब काय कळणार?" खंडोजी म्हणाला.

दगडू हताश होऊन सर्वांच्या तोंडाकडे पाहू लागला. तो पोलीस पाटलाचा निरोप घेऊन घरी जात असतां वाटेत गावचे कुळकर्णी भेटले. त्यांनी विचारले—"कायरे दगडू? बराच विचारात पडल्या सारखा दिसतोस? असे झाले तरी काय?" दगडूने घडलेले सर्ववृत्त थोडक्यात सांगितले.

"पोलीस पाटलांनी सुद्धां तुला बुडविले तर! मी सांगतो तसे करतोस का? खंडोजीकडे उद्यां जा, आणि सांग, पाटलाला

घेऊन उद्या वडाच्या पारावर पंच बसवून काय तो न्याय निवाडा करवितो, त्यावेळी या म्हणावं. तुझ्या बाजूने मी साक्ष देतो, असेही त्यांना सांग!"

दगडूने खंडोजीकडे जाऊन ते सांगितले.

"पुन्हां पंच कशाला रे? पोलीस पाटलांनी सर्व सांगितलंच की!" खंडोजी म्हणाला.

"मला तुम्ही सांगितलेला हिशोब कळला नाही. पारावर चार लोक जे सांगतील ते मी करीन. कुलकर्णीअप्पा माझ्या तर्फे साक्ष देतो म्हणाले, कुलकर्णीअप्पा म्हणजे तुम्हांला भिण्याचे कारण नाही." दगडू म्हणाला.

"मला कसली रे भीती?" असे म्हणत खंडोजीने पंचांचा निवाडा मान्य करण्याचे कबूल केले.

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी सर्व पारावर जमा झाले. परंतु कुलकर्णी अप्पांचा पत्ताच नव्हता. कुलकर्णीअप्पांनी सुद्धा आपल्याला फसविले की काय असा दगडूला संशय आला. सर्व जण दगडूकडे पाहून हसत असतां चांगला काळोख पडल्यावर कुलकर्णीअप्पा आले.

"मला यायला थोडी उशीर झाला वाटतं! तसं काही विशेष नाही! मजुरांनी रोप तयार करण्याकरितां शेत नांगरून तयार केले होते. 'सुमुहूर्तावर बिया भाजून आणणे आवश्यक झाले. ते काम पुरे करून येतो आहे." कुलकर्णी म्हणाले.

"रोपासाठी बियाणं भाजून आणावे लागलं, म्हणजे हो काय, कुलकर्णीअप्पा? भाजलेलं बी रूजेल तरी का?" चेष्टा करीत पाटलांनी विचारलं.

"दगडूने खाल्लेल्या कोंबडीने अंडी घालून तिला पिल्लं नाही का झाली. तसेंच भाजलेले बियाणं रुजणार कां नाही, मला वाटलं!" कुलकर्णी म्हणाले.

सर्व खदखदां हसू लागले. पोलीस पाटलांनी काळोखांतून केव्हां पाय काढला कोणाला कळलेच नाही. खंडोजीने कोंबडीची किंमत दगडूकडे मागण्याचे धाडस त्यानंतर केलेच नाही.

नरकवासी

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां तेथे एक श्रीमंत मोठा व्यापारी रहात असे. त्याला मित्रविदक नावाचा एक मुलगा होता. हा मित्रविदक म्हणजे एक आळशी उडाणटप्पू मुलगा होता. व्यापारी या जगाची यात्रा संपवून परलोकी निघून गेल्यावर त्याची बायको मुलाला म्हणाली– "बाबारे, दान धर्म कर, नीतिधर्माने रहा आणि चांगलं नाव मिळव!" तिने मुलाला अनेक प्रकारे सन्मार्गावर येण्यासाठी हितोपदेश केला. परंतु त्याने आईच्या बोलण्याकडे दुर्लक्षच केले.

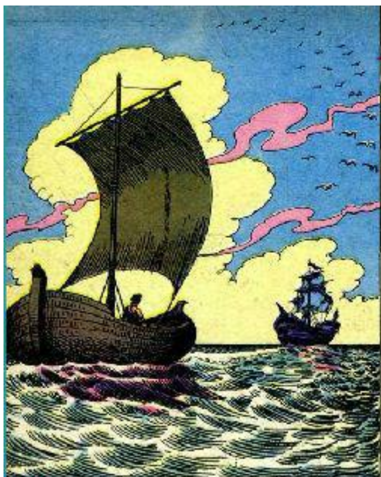
त्याच सुमारास कार्तिक पौर्णिमा आली. मित्रविदकाला त्याची आई म्हणाली– "बाळा रे! आज मोठा पर्व दिवस आहे. आज पहाटेच बौद्धविहारात धर्मोपदेश करतात. तू तेथे सर्वांबरोबर पूजा अर्चा करून धर्मोपदेश ऐकून ये. तू परत आल्यावर मी तुला एक हजार रुपये देईन."

पैशासाठीच का होईना, मित्रविदक "बरे!" म्हणाला.

तो उपदेश ऐकायला गेला खरा, परंतु एका कोपऱ्यांत जाऊन झोपला. उजाडतांच उठून, तोंडबींड धुवून घरी परतला. मुलगा धर्मोपदेशकाला बरोबर घेऊन येईल असे समजून त्याच्या आईने सैंपाक वगैरे करून जेवणाची सर्व तयारी करून ठेवली होती. परंतु मुलाला एकटाच आलेला पाहून त्याची आई म्हणाली–"कायरे, धर्मोपदेशकाला बरोबर घेऊन आला नाहीस का?"

"त्यांना इकडे कशाला घेऊन यायचं ग आई? मला त्यांच्याशी काय काम?" मित्रविदकाने विचारले.

त्याने जेवून घेऊन आईकडून एक हजार रुपये घेतले आणि मनाला

वाटले तिकडे निघून गेला. त्या पैशाच्या भांडवलावर त्याने व्यापार केला व लवकरच वीस लाख रुपये मिळविले.

त्याने विचार केला या भांडवलावर आतां समुद्रपार व्यापार करू या आणि आणखी पैसे मिळवू या! त्याने एक गलबत विकत घेतले व त्यात माल भरून समुद्रपार व्यापार करायला जात असल्याचे आईला सांगण्यासाठी गेला.

सर्व ऐकून घेऊन व डोळ्याला पाणी आणून आई म्हणाली–"बाळारे, तू माझा एकुलता एक मुलगा! तुझ्या जवळ आतां इतके पैसे आहेत की रे, आणखी पैसे मिळवून काय करणार? समुद्रावरचा प्रवास धोक्याचा असतो. माझे ऐक आणि हा समुद्रपार व्यापार करण्याचा विचार सोड. सुखाने घरीच रहा!"

मित्रविदकाने आईचे ऐकले नाही; आणि काय वाटेल ते होवो, जायचेच ठरविले. तिने त्याचं हात धरून न जाण्या-साठी किती विनवण्या केल्या. त्याने आईला बाजूला ढकलून स्वतःला सोडवून घेतले आणि निघून गेला.

त्याच दिवशी त्याचे गलबत सुटले.

समुद्रात पोचल्यावर एक आठवडाभर प्रयाण सुखाने झाले. परंतु आठव्या दिवशी गलबत जागचे हालेच ना. ऐन खोल पाण्यात ते उभे होते. याला कारण गलबतात बसलेलाच कोणी एक जण असावा, असे खलाशांना वाटले व त्यांनी चिठ्ठ्या टाकल्या आणि मित्रविदकाचीच चिट्ठी निघाली. खलाशांनी तीनतीनदां चिठ्ठ्या टाकल्या तरी मित्रविदकाच्या नावचीच चिट्ठी निघाली.

खलाशांनी एक होडके समुद्रात सोडून त्यात मित्रविदकाला बसविले. आणि तत्क्षण गलबत वेगाने चालू लागले.

काही काळ लोटल्यावर मित्रविदकाचे होडके एका बेटाला लागले. त्या बेटावर त्याला एक स्फटिक महाल दिसला. त्यात चार भुतिणी रहात होत्या. त्या आठवडाभर

मजेत रहात आणि नंतर एक आठवडाभर पापाचे प्रायःश्चित करण्यासाठी कठोर व्रते अनुष्ठाने करीत. मित्रविदकाने त्या भुतिणीं-बरोबर एक आठवडाभर इंद्रलोकाच्या सुखाचा उपभोग घेतला. नंतर भुतिणींनी व्रते सुरू केल्यावर त्याला त्यांच्या बरोबर राहणे इष्ट वाटले नाही. तो आपल्या होडक्यात बसून निघून गेला.

त्याचे होडके जाता जातां आणखी एका बेटाला लागले. त्या बेटावर आठ पिशाचिनी होत्या. मित्रविदक त्यांच्या बरोबर सुद्धा एक आठवडाभर राहिला व त्यांनी कठोर व्रत सुरू केल्या बरोबर पुन्हां आपल्या होडक्यात बसून ते बेट सोडून पुढे निघाला.

नंतर तो सोळा पिशाचिनी असलेल्या बेटावर आणि त्यानंतर आणखी एका आठवड्यांनी बत्तीस पिशाचिनी असलेल्या बेटावर गेला. प्रत्येकावर तो एकेक आठवडा राहिला. नंतर शेवटी तो आणखी एका बेटावर पोचला.

या शेवटच्या बेटावर त्याला एक मोठे शहर दिसले. त्याच्या चारी बाजूला तट होता. तटाला चार दरवाजे होते. ते एक ओसाड पडलेले शहर होते. ते शहर मित्रविदकाला नरकासारखे वाटले नाही एक सुंदर शहरच वाटले. "मी या शहरात

जाऊन या नगराचा राजा होणार!" मित्रविदकाला वाटले.

त्या गावात मित्रविदकाला एक माणूस दिसला. त्याच्या डोक्यावर एक तलवारी-सारखी धार असलेले एक चक्र होते. ते जड होते म्हणून त्याच्या डोक्यात शिरले होते. डोक्यातून रक्ताच्या धारा वहात होत्या. त्याचे सर्व अंग साखळदंडाने बांधलेले होते. तो त्यांची वेदना असह्य झाल्यामुळे कण्हत होता.

हे सर्व डोळ्यांना दिसत असूनही मित्रविदकाला तो त्या नगराचा राजा असावा असे वाटले. ते असिधारा चक्र मित्रविदकाला भ्रमामुळे कमळा सारखे भासले त्याच्या अंगाला बांधलेले साखळ

दंड त्याला त्याच्या अंगावरची आभूषणे वाटली. त्याचे कण्हणे गंधर्वांच्या गाण्यासारखे सुमधुर गायन वाटले.

मित्रविंदक त्या नरकवासीच्या जवळ जाऊन म्हणाला–"काय हो? तुम्ही किती तरी दिवस झाले, ते पद्म डोक्यावर धरून बसलां आहां! मला सुद्धां काही काळ धरू द्याल का?"

"बाबा रे, हे पद्म म्हणजे कमळ नाही, तलवारीची तीक्ष्ण धारा असलेले असिधारा चक्र आहे!" तो नरकवासी म्हणाला.

"कळलं मला, मला द्यायचं नाही, म्हणून तू हे म्हणतो आहेस!" मित्रविंदक म्हणाला.

"आजपासून मी पापमुक्त झालो आहेसे वाटते? हा सुद्धा माझ्या सारखाच मातृद्रोही, आईला मारणारा असला पाहिजे! पापाचे फळ भोगण्यासाठीच हा इकडे आलेला दिसतो आहे!" असा मनात विचार करून त्या नरकवासीने ते असिधारा चक्र आपल्या डोक्यावरून काढून मित्रविंदकाच्या डोक्यावर ठेवले, आणि तेथून आनंदाने निघून गेला.

स्वर्गात इंद्र म्हणून रहात असलेले बोधिसत्व देवगणाला बरोबर घेऊन नरकांची तपासणी करीत काही काळ फिरल्यावर मित्रविंदक होता तेथे आले.

त्यांना पाहतांच मित्रविंदक रडत म्हणाला–"प्रभो! करुणा करा आणि हे चक्र मला केव्हां सोडील, सांगा!"

तेव्हां इंद्र मित्रविंदकाला म्हणाला–"तुझ्याकडे अलोट संपत्ती असूनही तुला तिचा लोभ होता. तू पिशाचिनीं बरोबर सुखाने राहलास, मानवाने ज्या तऱ्हेने जीवित घालविणे योग्य ते तुला मुळीच आवडले नाही. इतरांनी तुझ्या हिताचे म्हणून तुला जे काही सांगितले ते तुला आवडले नाही आणि तू हे चक्र स्वतः मागून घेऊन डोक्यावर ठेवून घेतलेस! तू जिवंत असेपर्यंत हे असिधारा चक्र तुला सोडणार नाही!"

मित्रविंदक त्याच्या कपाळी आलेल्या त्या दुर्दशेची कल्पना करून दुःखी झाला.

राणा प्रताप

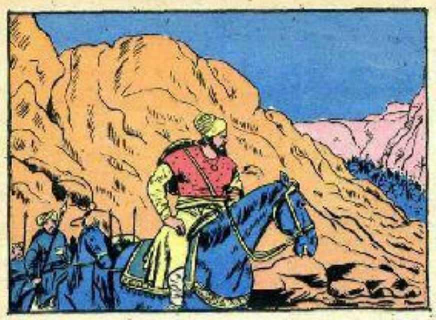
अकबराने आपल्या सौहार्दपूर्ण व्यवहाराने एकट्या मेवाडचा युवराज राणा प्रताप याच्या शिवाय इतर सर्व रजपूत रजवाड्यांना वश करून घेतले. स्वतंत्र विचार असलेला साहसी व शूरवीर राणा प्रताप याने अकबरासमोर मान तुकविली नाही. म्हणून काय वाटेल ते करून मेवाडचे राज्य जिंकायचे असे अकबराने ठरविले.

अकबराने मेवाडची राजधानी चित्तोडवर या पूर्वीच स्वारी केली होती. राणा प्रतापचे वडील राणा उदयसिंग हे जंगलात पळून गेले होते. परंतु शूर सेनापतीने अकबराला चित्तोडच्या किल्ल्यात पाऊल टाकू दिले नाही.

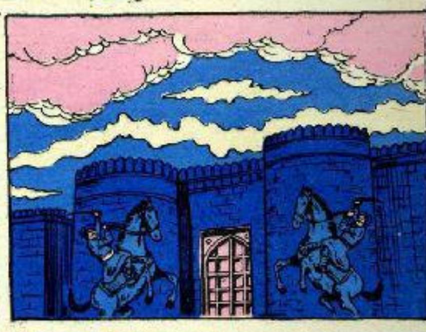

एके दिवशी रात्री शत्रू शिबिराला वेढा घालण्याच्या प्रयत्नात असल्याने कळताच डोंगरावरच्या तटावरून काही रजपूत वीर मशाल पेटवून पाहू लागले. तेव्हां अकबराने चटदिशी शेजारच्या सैनिकाच्या हातातून बंदूक घेऊन एका रजपूत सैनिकाला ठार केले. तो सैनिक म्हणजेच जयमल्ल होता.

म्हणून चित्तोडचा किल्ला अकबराच्या हातात आला. त्याच दिवशी सकाळी दोन हजार रजपूत वीर अपूर्व साहस दाखवून किल्ल्याबाहेर पळून गेले. त्यांच्या बायका व मुलं आपापले हात बांधून अकबराच्या सैन्याच्या शिबिराच्या वाटेनेच गेली. आपले सैनिक शत्रूच्या लोकांना कैद करून घेऊन जात असावेत असे अकबराच्या सैनिकांना वाटले.

रजपूत वीरांचे शौर्य व साहस पाहून अकबर चकित झाला आणि दिल्लीला परतला आणि त्या शूर सैनिकांचे स्मृति चिह्न म्हणून आपल्या किल्ल्याच्या समोर जयमल्लचा घोडेस्वारच्या रूपात एक पुतळा स्थापन केला.

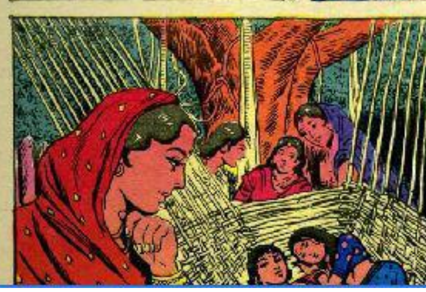
चित्तोडचा किल्ला मोगलांच्या हाती गेला असला तरी राणा प्रतापाने मोगलांशी युद्ध चालू ठेवले. शेवटी प्रतापचा धाकटा भाऊ शक्तिसिंह अकबराला वश झाला. एके दिवशी पर्वत शिखरावरून आपल्या लाडक्या चेतक घोड्यावरून राणा जात असता मोगल सेनापती असफखानाने त्याचा पाठलाग केला.

चेतक दमला होता आणि घायाळही झाला होता. तरी तो पळतच होता. कोणी हाक मारीत असल्याचा भास होऊन राणा प्रतापने मागे वळून पाहिले. "तुझा घोडा अगदी शेवटच्या घटकेला आहे. माझा घोडा घे!" पाठलाग करणारा शक्तिसिंह म्हणाला. चेतक मेल्यावर आपल्या धाकट्या भावाच्या घोड्यावरून राणा प्रतापने तेथून पळ काढला.

राणा प्रतापने त्याची राणी व मुलांसह जंगलात फार हालअपेष्टा सहन केल्या. एकदा शत्रूने राणा प्रतापच्या कुटुंबियांचा वध करण्याचा घाट घातला तेव्हां जंगलातील भिल्लांनी त्यांना आश्रय देऊन वाचविले.

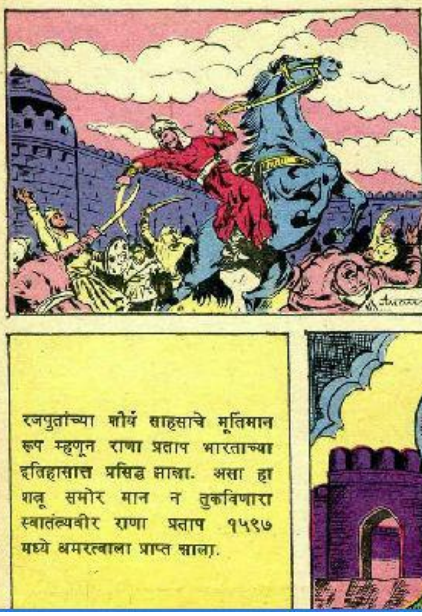

राणा प्रतापच्या मुलांना कंद मुळे फळे खाऊन झाडाखाली गवतावर झोंपावे लागत होते. तरी देखील राणाने शत्रू-समोर मान वाकविली नाही.

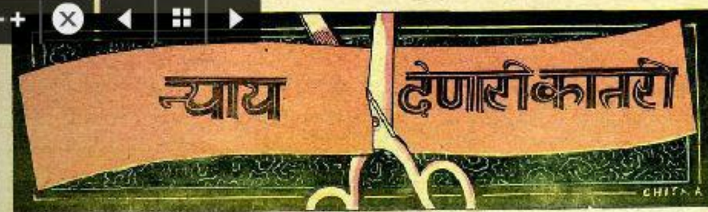
एके दिवशी राणा प्रतापची मुलगी कसली तरी मुळी खात होती. तितक्यात एका रानटी मांजराने ती मुळी ओढून नेली. मुलीला रडत असलेली पाहून राणाचे डोळे पाणावले. त्यानंतर राणात मोंगलांशी सामना करण्याचा त्वेष जास्तच वाढला, त्यांच्या समोर वाकण्याची गोष्टच त्याच्या मनात आली नाही.

असामान्य साहस व शौर्य दाखवून राणा प्रतापने मोगलांशी युद्ध केले. नंतर त्याने मेवाड राज्यातील काही परगणे मोगलांच्या हातातून परत जिंकले. मोंगलासमोर मान न वाकविणारा एकटे रजपूत घराणे म्हणून मेवाडचे घराणे प्रसिद्ध झाले.

रजपुतांच्या शौर्य साहसाचे मूर्तिमान रूप म्हणून राणा प्रताप भारताच्या इतिहासात प्रसिद्ध झाला. असा हा शत्रू समोर मान न तुकविणारा स्वातंत्र्यवीर राणा प्रताप १५९७ मध्ये अमरत्वाला प्राप्त झाला.

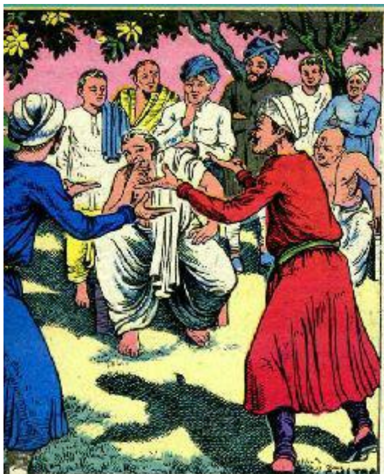
फार प्राचीन काळी कलिंग देश हा 'न्याय देणारा देश' म्हणून त्याची फार ख्याती होती. त्याचे कारण न्याय देणारी एक अत्यद्भुत त्या देशात कातरी होती. ती कातरी दोषी कोण व निर्दोष कोण हे काटेकोरपणे सांगे.

कित्येक पिढ्यान पिढ्या त्या राजघराण्यातली अत्यंत मूल्यवान वस्तू म्हणून सर्व राजवंशीय त्या कातरीला मानीत. ती कातरी अगदी विचित्र तऱ्हेने बिनचूक न्याय निवाडा करी.

ती न्याय देणारी कातरी नेहमी राजवाड्यासमोर टांगलेली असे. वादी प्रति वाद्यांना कोणत्याही न्याय धिशाकडे आपले गाऱ्हाणे घेऊन जाण्याची गरज नसे. न्याया अन्यायाचा निर्णय ही कातरीच बिनचूककरीत असे. वादी व प्रतिवादी त्या कातरीजवळ येत. त्यांच्या त्यांच्या बाजूचे लोकही येत. कोणाच्या बाजूने न्याय होणार हे पाहणारे इतर लोकही कुतूहल म्हणून त्या कातरीजवळ एकत्र जमा होऊन उभे रहात. फिर्यादी त्याच्यावर जो अन्याय झालेला असतो कातरीसमोर निवेदन करी. त्यावेळी तो आपले दोन्ही हात एकावर एक ठेवून कात्रीच्या दोन्ही पात्यांच्या मध्य भागी धरी. त्याचप्रमाणे प्रतिवादी सुद्धां आपली बाजू मांडून आपले दोन्ही हात एकावर एक ठेवून कातरीच्या दोन्ही पात्यांत ठेवून उभा राही. दोघांपैकी जो खोटे बोले त्याचे दोन्ही हात ती कातरी खटकन कापून टाकी.

एकदां वरप्रसाद म्हणून लाभलेली न्याय देणारी ती कातरीसुद्धा बरोबर न्याय न करू शकली असाही एक प्रसंग आला. असा प्रसंगही येईल याची

श्री पां. ना. बापट

कल्पनाही कधी कोणी केली नव्हती. असे झाले की बाजारात शेजारीशेजारी व्यापार करणाऱ्या दोघां व्यापाऱ्यांत काही कारणावरून भांडण झाले. एक जण म्हणाला–"मी दूर गांवी जातांना आपल्या जवळच्या शंभर मोहोरांचे सोने दुसऱ्या व्यापाऱ्याकडे ठेवायला दिले होते. परत आल्यावर मांगू लागलो तर तो म्हणाला, त्याच्याकडे ठेवलेच नव्हते. हा काय न्याय झाला?"

दुसरा व्यापारी म्हणाला–"हा दूर गांवीं कोठे गेला की नाही, हे मला माहीतच नाही. त्याच्या जवळ शंभर मोहोरांचे सोने कधी होते की नाही, हेदेखील मी ऐकले नाही. परंतु एक गोष्ट मात्र मी शपथ घेऊन सांगतो. ह्याने शंभर मोहारांचे सोने म्हणून सांगून माझ्याकडे कधी ठेवले नाही. त्याने एका शब्दाने ते मला सांगितलं ही असेल तर शपथ!" त्याने आपली सफाई या शब्दात दिली.

आतां या दोघांपैकी खरा कोण आणि खोटा कोण, हे कसे सांगायचे? दोघांनी देवी देवतांच्या आणा शपथा घेतल्या होत्या.

गावातली प्रमुख दहा नागरिक मंडळी जमली. चार दिवसांचा दोघांना अवधी देण्यात आला. या अवधीत जर का दोघां मधील भांडण मिटलं नाही, तर न्याय देणाऱ्या कातरीकडे जाणं अवश्यक आहे, असे, ठरले.

"माझ्याजवळ शंभर मोहारांचे सोने त्याने ठेवलेच नव्हते, असा तो थापा मारतो आहे. तो खरोखर दोषी आहे. मी सोने ठेवतो हे म्हटले व त्याने होकार दिला. ते सोने गिळंकृत करण्याचा त्याचा विचार दिसतो आहे." या शब्दात पहिल्या व्यापाऱ्याने ओरड केली.

परंतु न्याय देणाऱ्या कातरीचा निवाडा काय होतो, हे दुसऱ्या व्यापाऱ्याला माहीत नव्हते असे नाही. खोटे बोलणाऱ्याचे दोन्ही हात कापले जातात हे त्याने मागे कित्येकदां

डोळयांनी पाहिले होते. म्हणून त्या संकटातून निसटण्याच्या हेतूने त्याने प्रथमच एक युक्ती योजून ठेवली होती.

त्याला काही माहीतच नाही असा आव आणून एका वडीलधाऱ्या माणसाच्या हातातल्या सोटधा सारखा एक जाडजूड सोटा हलवीत तो न्याय देणारी कातरी होती तेथे आला.

असंख्य प्रजा कात्री काय न्याय देते बघायला राजवाड्यासमोर एकत्र झाली. कातरी यथास्थानी लोंबत होती.

शंभर मोहोरांचं सोन घालवून बसलेला पहिला व्यापारी त्या कातरीच्या दोन्ही पात्यांच्या मधोमध आपले दोन्ही हात ठेवून शपथ घेऊन त्याच्यावर झालेला अन्याय सांगून रडू लागला. दोघांचे मित्र आणि प्रजा कातरीकडे एकाग्र चित्ताने पहातच राहिले. परंतु कातरी थोडी देखील हलली डुलली नाही.

त्यानंतर शंभर मोहारा गडप करणाऱ्या दुसऱ्या व्यापाऱ्याची पाळी आली. तो न्याय देणाऱ्या कातरीजवळ अगदी निर्भयपणे आला आणि बाजूला उभा असलेल्या पहिल्या व्यापाऱ्याला सोटा धरायला सांगून आपले दोन्ही हात कातरीच्या दोन्ही पात्याच्या मध्ये धरून उभा राहिलाव शपथ घेऊन म्हणाला–

"मी कोणाचे सोने अपहरण केले नाही. मी मोहोरा अपहरण केल्या म्हणून त्याने माझ्यावर आरोप लावला आहे, परंतु त्या शंभर मोहोरा त्या व्यापाऱ्याजवळच कदाचित असाव्यात!"

दोघांचे मित्र आणि प्रजा कातरीकडे एक टक लावून पहात असतां एका क्षणार्धात त्याचे दोन्ही हात कापले जाणार असा सर्वांच्या मनात विश्वास असतां आणि शिवाय पहिल्या व्यापाऱ्याचे दोन्ही हात कापले गेले नाहीत हे प्रत्यक्ष पाहिले असतां हा दुसरा व्यापारीच गुन्हेगार असणार, असे सर्वांना वाटत होते. परंतु आश्चर्य! ती कातरी हालली

डुलली‌ही नाही. मग दोघांपैकी गुन्हेगार कोण? कोण निर्णय देणार?

त्या देशात त्या पूर्वी असे कधी घडलेच नाही; ही एक अत्यत्भुत अशी घटना होती. सर्व लोक थक्क होऊन परस्परांकडे व कातरीकडे पहात होते. दोघां व्यापाऱ्यांचे मित्र काही सुचेना म्हणून कपाळावर हात धरून बसले होते. कित्येक पिढ्या न्याय निवाडा करण्यात न चुकलेली ती कातरी एकदम आपले महत्व घालवून बसली.

अशाप्रसंगी एका वडीलधाऱ्या माणसाला एकाएकी एक गोष्ट सुचली. त्यातली गोम कोठे आहे हे त्याने ओळखले. गुन्हेगाराने केलेली लबाडी बिचाऱ्या कातरीला सुद्धा न कळण्यासारखी होती, हे त्याला कळले.

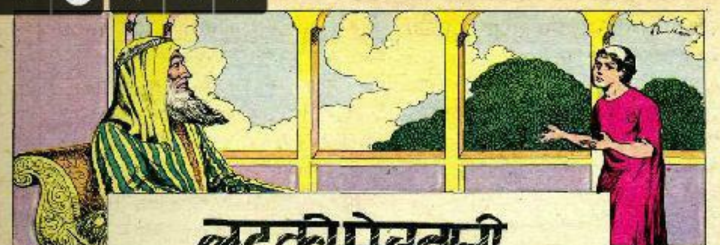
त्या लबाड व्यापाऱ्याने लबाडी करून जय मिळविला. या बाबतीत त्याने नीति अनीतीचा विचार सोडला आणि तो वांकड्या मार्गाने गेला. त्याने शपथ घेऊन दोन्ही हात कातरीच्या दोन्ही पात्यांच्या मध्ये ठेवतांना त्याने त्याच्या हातातला सोटा पहिल्या व्यापाऱ्याला धरायला दिला होता. तो सोटा परत मागून घेऊन दुसरा व्यापारी स्वत:ला निर्दोषी असल्याचे सिद्ध करून घरी निघाला होता. तो चार पावलेच गेला असेल त्याला पाठीमागून कोणीतरी हाक मारीत असल्याचे ऐकू आले, त्या वडीलधाऱ्या माणसाने तो सोटा दुसऱ्या व्यापाऱ्याच्या हातातून हिसकावून घेऊन मधोमध मोडला. आणि त्या सोटयांतून शंभर मोहोरा गळून पडतांना लक्षावधी प्रजेने आश्चर्यचकित होऊन पाहिले.

चार वडीलधाऱ्या मंडळींनी त्या शंभर मोहोरा पहिल्या व्यापाऱ्याला दिल्या आणि दुसऱ्या व्यापाऱ्याला योग्य शिक्षा सांगितली.

परंतु आजपर्यंत कधी न चुकलेली ती न्यायदेणारी कातरी मात्र सर्वांच्या नजरेतून उतरली. राजवाड्यातल्या जुन्या सामानाच्या कोठीत ती टाकून देण्यात आली.

त्या दिवसा पासून न्याय देणाऱ्या न्यायाधिशांना भरपूर काम मिळू लागले.

लटकी मेजवानी

फार पूर्वी बगदाद शहरांत एक फार श्रीमंत वृद्ध माणूस राहात असे. त्याचा वाडा म्हणजे एखाद्या राजवाड्या-सारखा होता. त्याच्या चारी बाजूला सुंदर उद्यान होते. त्याच्याकडे अनेक नोकर चाकर होते. परंतु तो स्वभावाने फार दुष्ट होता. अन्नान्न स्थितीत फाटके कपडे घालून फिरणाऱ्या गोरगरिबांना त्रास देण्यांत त्याला फार आनंद वाटे.

एकदां तो आपल्या ओटीवरच्या गादीवर बसला असतां एक गरीब भुकेला माणूस आला व त्या श्रीमंत माणसाला नम्रपणे नमस्कार केला. त्या गरीब माणसाचे नाव शक्काषिक होते. तो दुर्दैवी माणूस पोटभरण्या-साठी दारोदार भीक मागीत फिरत असे.

म्हाताऱ्या श्रीमंत माणसाने त्याला अत्यंत प्रेमाने जवळ बोलविले व विचारले– "बाबा, रे! तुला काय पाहिजे?"

"मालक, थोडा धर्म करा! गरिबावर दया करा! दोन दिवस झाले, काही खायला मिळाले नाही. पोटात वणवा पेटला आहे!"

म्हातारा मोठ्या आवेशाने म्हणाला– "या अल्ला! मी या गावात जिवंत असतां कोणाचा जीव भुकेने कासवीस होतो आहे? ही गोष्ट मला कदापि सहन होणार नाही."

"तुमच्या दहा पिढ्या सुखाने राहोत मालक! आतां उपासमार सहन करणे अशक्य झालं आहे!" शक्काषिक म्हणाला.

"तरमग तू माझ्या कडेच राहून आज माझ्या बरोबर जेव!" असे म्हणत म्हाताऱ्याने एका मुलाला बोलावून हात पाय धुवायला पाणी आणून द्यायला सांगितले. नंतर स्वत: त्या म्हाताऱ्याने खुजातले पाणी काढल्यासारखं केलं व लटकं लटकं हात धुवून म्हणाला–"तू सुद्धा हात धुवून घे!" शक्काषिकला म्हणाला.

त्या बिचाऱ्याने हात भिजल्यासारखा अभिनय करून लटके लटकेच हात पुसले.

परंतु हे काय नाटक चालले आहे, त्या गरीबला कळेना.

म्हातारा चेष्टेने हे सर्व करीत असावा, आपणही तसेच करावे, असा विचार करून त्याने हात धुवून पुसल्याचे सोंग केले.

म्हाताऱ्याने नोकरांना हुकूम सोडला— "अरे, ए! टेबलावर चादर अंथरून लवकर जेवायला वाढा! बिचारा हा फार भुकेला आहे! आटपा, लवकर!"

ते ऐकून पुष्कळसे नोकर धांवपळ करीत असलेले दिसले. काही नोकर टेबलावर चादर अंथरत असल्याचा अभिनय करीत होते, तर काही जण ताटे पुसून टेबलावर ठेवीत असल्याचे आणि खाद्य पदार्थ आणून ठेवीत असल्याचा अभिनय करीत होते.

शक्काषिकच्या पोटांत डोम पेटला होता आणि त्याला ही सर्व नाटकी मेजवानी पाहून राग येत होता. परंतु त्याला काही करतां येत नव्हते. श्रीमंतांचे हे खळ नुसते पहावयाचे असतात, त्यांना नावे ठेवणे धोक्याचे असते हे त्याला चांगले माहीत होते.

"येरे बुवा, येऊन बस, आता जेवू या! कर सुरवात!" असे म्हणत तो म्हातारा त्याच्या समोर नसलेले, परंतु असल्या सारखे सर्व खाद्य पदार्थ खात असल्या सारखा व कोणता व किती रुचकर आहे हे सांगत जणुकाही ताव मारून खात होता. तो आपल्या पाहुण्याला म्हणाला—"संकोच करू नकोस, सावकाश जेव! वाटेल ते मागून घे, बरं का? हा लाडू पहा, किती चांगला झाले आहे!

"अहो, इतके चांगले पदार्थ मी कधी खाल्ले नव्हते या पूर्वी, ऐकले सुद्धा नव्हते!" या शब्दात त्या लटक्या मेजवानीची शक्काषिक वाखाणणी करीत होता.

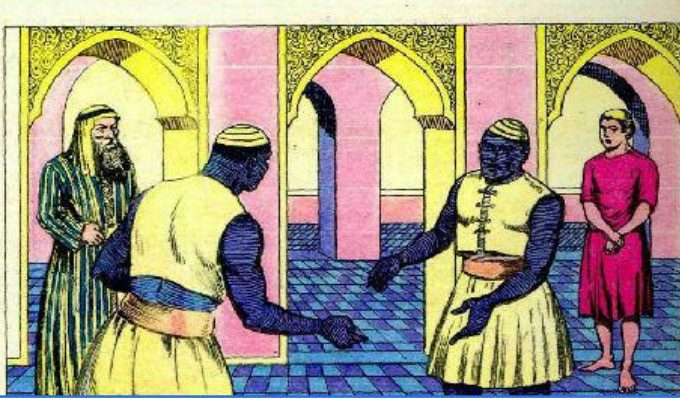
म्हातारा ते सर्व खाद्य पदार्थ करणाऱ्या निग्रो सैंपाकिणी विषयी व तिला तो देत असलेल्या पगाराविषयी खूप वर्णन करून सांगत होता. त्याच बरोबर समोर ठेवलेल्या मांस, अंडी व इतर पदार्थांविषयींही खूप वर्णन करून सांगत होता. त्या खाद्यपदार्थांचे वर्णन ऐकून भुकेल्या शक्काषिकच जीव जास्तच कासावीस होत होता.

मुख्य जेवण संपल्यावर म्हाताऱ्याने खास खास पक्वान्ने, शिरा वगैरे आणायला नोकरांना सांगितले. नोकरांनी ते सर्व पदार्थ आणून ठेवल्याचे नाटक केले.

म्हाताऱ्याने पूर्वी इतर पदार्थांचे वर्णन केले होते अगदी त्याच पद्धतीने या नव्या पक्वान्नांचे वर्णन केले आणि आपल्या पाहुण्याला ते पदार्थ कसे काय आवडले विचारू लागला.

त्यानंतर म्हाताऱ्याने फळफळावळ व पेये आणायला नोकरांना आज्ञा केली.

त्यानंतर नोकरांनी टेबलांवर ठेवलेल्या सर्व थाळ्या व ताटे उचलून नेत असल्याच

अभिनय केला आणि निरनिराळी सरबते, दारूच्या बाटल्या व पेले आणून ठेवल्याचे नाटक केले.

"पी, बाबा! तुला हवं ते आणि हवं तितकं! संकोच करण्याचे मुळीच कारण नाही! ही दारू पाहिलीस का? फार जुनी, पी हवी तितकी!" या शब्दात म्हातारा आपल्या पाहुण्याला प्रोत्साहन देत होता आणि त्याच्या तोंडाला पेले भरभरून पाजीत असल्याचे सोंगही करीत होता.

इतका वेळ म्हाताऱ्याचे हे नाटक निमूटपणे सहन करीत राहल्यावर शक्काषिक त्यानंतर मात्र गप्प राहू शकला नाही. तो एकदम उठून उभा राहिला आणि म्हाताऱ्याची मानगुटी आपल्या दोन्ही हातांनी धरून आवळली. तेव्हां म्हातारा जोराने ओरडला–"काय करतो आहेस रे चांडाला?" त्याच्या आवाजाने सर्व वाडा दुमदुमला.

तो म्हणाला–"मालक, मी आपला गुलाम आहे! तुम्ही ती दारू मला पाजायलाच नको होती! मला दारूची संवय नाही! परंतु तुम्ही पाजलीत म्हणून दारू एकदम चढली!"

ते ऐकून म्हातारा खदखदां हसून म्हणाला–"अरे, मी आतांपर्यंत किती जणांना अशा तऱ्हेने रडविले आहे! परंतु एकानेही तू दाखविलीस तितकी सहनशक्ती दाखदिली नाही! हास्य कसे करायचे व त्याला साद कशी द्यायची हे तुझ्या इतके एकातही मी पाहिले नाही. तू मला चांगला धडा दिलास! तर मग बस! आता तुला खरी मेजवानी देतो!"

या खेपेस खरी मेजवानी झाली. खरे पदार्थ टेबलावर आले. त्या पूर्वी म्हाताऱ्याने ज्या ज्या पदार्थांचे तोंड भरून वर्णन केले होते. ते सर्व पदार्थ टेबलावर आले. ते खाऊन शक्काषिकला फार आनंद झाला.

तेव्हां पासून शक्काषिकचा जीव भुकेने कधीच कासावीस झाला नाही. त्याला आमरण पोटभर म्हाताऱ्या कडून जेवायला मिळत राहिले.

क्रूरातिक्रूर प्राणी-माणूस

एका निर्जन रानात सर्व तऱ्हेचे पशु पक्षी रहात असत. मृगराज सिंह त्यांचा राजा होता. म्हणून त्याच्या राज्यात सर्व सुखाने रहात असत. त्या रानांत कधी कोणी माणसाने पाऊल टाकले नव्हते. त्या रानांत एक बदक झोपले असतां त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याला एक माणूस दिसला. त्या माणसाने त्या बदकाच्या पाठीवर प्रेमाने हात फिरविला. बदक माणसा जवळ जात असतां त्याच्या कानांत कोणी तरी म्हटले–"त्या प्राण्याच्या जवळ जाऊ नकोस. सर्व प्राण्यात तो प्राणी जास्त क्रूर आहे!" ते शब्द कानावर पडतांच बदक दचकून जागे झाले आणि घाबरून वाट फुटेल तिकडे पळू लागले.

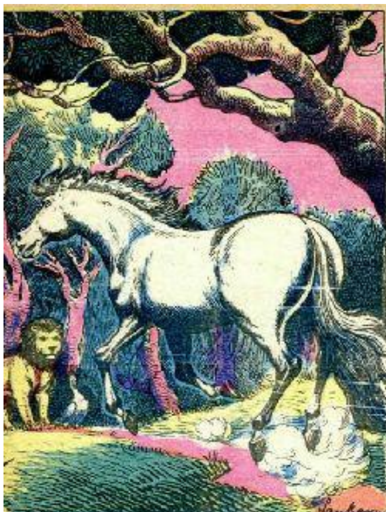
पळतां पळतां बदक सिंह राही त्या गुहेसमोर सिंहाचा युवराज छावा उभा होता तेथे येऊन पोंचले. सिंहाच्या छाव्याला त्याचे आई बाप कधी गुहे बाहर पडू देत नसत. म्हणून तो जंगलात राही, तरी त्याला जंगलातल्या प्राण्यांची थोडी देखील माहिती नव्हती.

एक पक्षी घाबऱ्या घाबऱ्या पळत येत असलेला पाहून सिंहाच्या छाव्याने त्याला विचारले–"अरे पक्ष्या, असा घाबरून कोठे पळतो आहेस?"

"महाराज, मी एक बदक आहे, मी स्वप्नात माणसाला पाहिले आणि मनुष्य हा क्रूर प्राणी आहे असे ऐकून पळतो आहे!"

"अरे वेड्या! मी मृगराज असतांना तुला कोणत्याही प्राण्याचे भय वाटण्याचे कारणच काय? मी त्या माणसाला फाडून फेंकून देईन. मागे मला सुद्धा स्वप्नात माणूस दिसला तेव्हां सावध करण्यात आले होते. परंतु मला काही झाले नाही." असे सांगून तो सिंहाचा छावा बदक आले

श्री व्यं. ना. खरात

त्याच बाजूला जोराने चालू लागला. बदक सिंहापाठोपाठ जाऊ लागले.

ते दोघे काही अंतर चालून गेले तेव्हां त्यांना आकाशात धूळ उडत असलेली दिसली. "तो पहा, माणूस येत असावासा वाटतो आहे. तू बाजूला लपून बस!" सिंहाचा छावा म्हणाला.

परंतु जवळ आले ते एक गाढव होते. सिंहाने त्याला विचारले–"कोण रे तू? तू कोणत्या जातीचा? तू असा घाबरून कां पळतो आहेस?"

"महाराज, मी एक गाढव आहे. मनुष्य किती क्रूरपणाने मला वागवितो, तुम्हांला त्याची कल्पनाच होणे शक्य नाही. मी मोठमोठी ओझी वाहिली, किती फटके खाल्ले! मी जितके जास्त ओझे वाहिले तितके जास्त फटके मला खावे लागले. तो आतां मला ठार करील!" गाढव म्हणाले.

"मी मृगराज असतां कोणी तुझ्या केसालाही धक्का पोंचवू शकणार नाही" सिंह म्हणाला.

"क्षमा करा महाराज! त्या माणसाच्या दृष्टीस पडण्या इतकेही धैर्य माझ्यात नाही!" म्हणत गाढव निघून गेले.

पुन्हां दुरून आकाशात धूळ उडत असलेली दिसली. परंतु या खेपेस एक घोडा पळत धापा टाकीत व तोंडातून फेस काढीत येत होता. त्याला थांबवून सिंहाच्या छाव्याने त्याला त्याचे नाव, पळण्याचे कारण विचारले.

घोडा म्हणाला–"महाराज, आपल्या मालकापासून सुटका करवून घेऊन आलो आहे!"

"अरे, तू एवढा मोठा प्राणी दिसतो आहेस, एवढी शक्ती तुझ्या अंगात असतां माणसाला भिऊन पळतो आहेस?" सिंहाने विचारले,

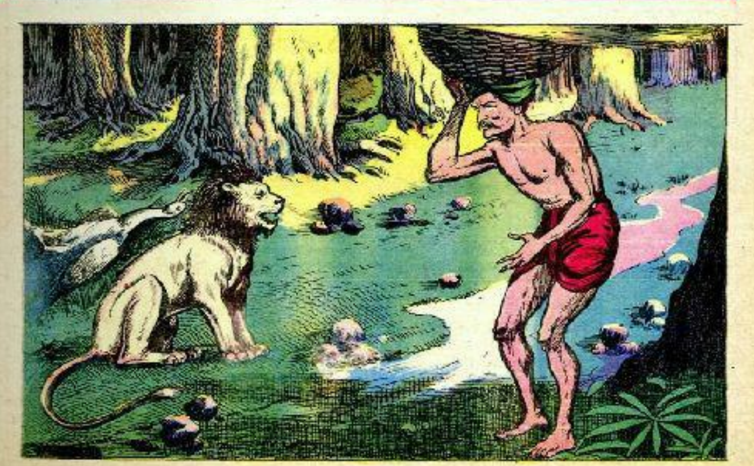
"नाही तर काय महाराज! तो भयंकर क्रूर, आणि हुशार आहे. कित्येक दिवसां माझ्यापासून त्याने कडून फुकटाची

वेगारी करून घेतली. माझ्या पाठीवर स्वारी केली. मला लगाम घालून मला चाबकाने मारले. पोटांत टांचा मारल्या माझे पोट दुःखू लागलं आहे. मला ठार करून तो माझं चामडं काढायला मागे पुढे पाहणार नाही." घोडा म्हणाला. सिंहाने त्याला किती धीर दिला तरी घोडा थांबला नाही, पुढे निघून गेला.

नंतर त्याच बाजूने एक उंट धावत पळत येत असलेला दिसला. तो सुद्धा माणसाला भिऊन पळत असल्याचे कळले.

"तुम्हां सर्वांच्या रक्षणाची जबाबदारी माझी! पळू नकोस! तू तुझ्या पाठीमागून जो माणूस येतो आहे त्याचा समाचार मी कसा घेतो ते तू पहा तरी!" सिंह म्हणाला. परंतु उंट ते न ऐकतां माणसाच्या दृष्टीसही न पडतां पुढे निघून गेला. 'या प्राण्यांना माझ्या अंगात किती शक्ती आहे, याची कल्पना सुद्धा नाही,' असा विचार करून सिंह आश्चर्य करू लागला.

आणखी काही वेळाने एक म्हातारा माणूस येत असलेला दिसला. त्याच्या डोक्यावर एक टोपली होती. टोपलीत सुताराची हत्यारं होती व काही फळकुटे ही होती. सिंहाला पाहून त्याने डोक्यावरची टोपली जमिनीवर ठेवली व सिंहाला साष्टांग नमस्कार करून म्हणाला–"जय हो, महाराज! शतायु भव!" त्याच्या सर्वांगावर सुरकुत्या पडलेल्या होत्या. अशा त्या विचित्र प्राण्याला पाहून सिंह खदखदां

हसला व विचारू लागला–"कोण रे तू? कोणत्या जातीचा प्राणी?"

बदकाने माणसाला पाहिले आणि तत्काल बेशुद्ध होऊन पडले. म्हणून, ते तो माणूस असल्याचे सांगू शकले नाही.

"महाराज, मी एक सुतार आहे. सुतार जातीचा आहे. महाराजांच्या पदरी मंत्री म्हणून काम करीत असलेल्या बिबळ्या वाघाने घर बांधून दे, असा निरोप पाठविला, म्हणून त्यांच्याकडे जातो आहे!" सुतार म्हणाला.

"आमचे घर बांधून दिल्या शिवाय आमच्या मंत्र्याचं घर तू कसा काय बांधणार रे? आमचं घर पहिल्याने बांध, आणि नंतर पुढे पाऊल टाक!" सिंह रागाने म्हणाला.

"पहिल्याने बिबिळ्या वाघाचे घर बांधू द्या, त्या नंतर महाराजांना एक मोठा वाडाच बांधून देतो!" सुतार टोपली डोक्यावर घेत म्हणाला.

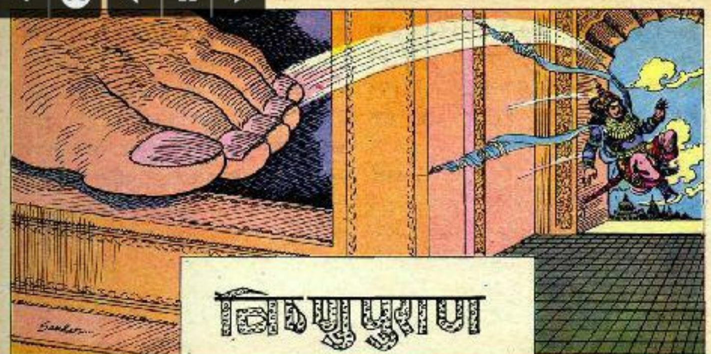
"सुताराच्या जातीच्या प्राण्या! मी कोण, तू ओळखलं नाहीस, वाटतं?" असं म्हणत सिंहाने पुढल्या पायाचा पंजा सुताराच्या छातीवर ठेवून त्याला थोडा धक्का दिला. बिचारा सुतार त्या लहानशा धक्क्यानेच खाली पडला.

"बरे महाराज, आपल्या हुकमाप्रमाणेच करतो." असे म्हणत सुताराने एक पिंजरा सिंह आत राहील एवढा मोठा केला आणि सिंहाला "आत जाऊन पहा, महाराज!" म्हणाला.

सिंहाने पिंजऱ्यात पाऊल टाकल्या-बरोबर सुताराने पिंजऱ्याचे दार घट्ट बंद करून घेतले आणि सिंहाला आपल्या गावी ओढून घेऊन गेला. "काय रे, सुतारा? हे काय रे, करतो आहेस?" सिंहाने सुताराला ओरडून विचारले.

"मी मनुष्य आहे, मला पाहून तू पळून जायला हवे होतेस!" असे म्हणत सुतार पोट धरून हसू लागला.

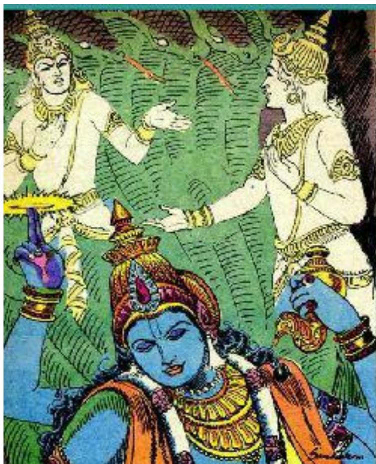

विष्णुपुराण

बली-चक्रवर्ती सुतल लोकात जाऊन पाताळ लोकाचा सम्राट झाला आणि नित्य-नियमितपणे विष्णूची पूजा करीत सुखाने राहू लागला. देवांना स्वर्ग व इंद्राला स्वर्गाचे राज्य प्राप्त झाले.

बली राही त्या सुतल लोकाच्या द्वारा-वर वेत्रदंड धारण करून वामन रूपांत विष्णू द्वारपालकाचे काम करीत असतां एकदां रावणाच्या मनात सुतल जिंकण्याची महत्वा-कांक्षा उत्पन्न झाली व तो सुतल लोकात गेला. हा गिड्डा आपल्याला काय अडवणार या घमेंडीत रावण प्रवेश करू लागला. तेव्हां वामनरूपातील विष्णूने विराट रूप धारण करून पायाच्या अंगठ्याने रावणाला उडविले त्या धक्क्याने रावण लंकेत जाऊन पडला.

एका काळी आपण जेथे राज्य केले आणि जेथे सर्वदा सुकाळ होता तेथे शेतात पिके वगैरे कशी निघत आहेत हे पाहाण्या-साठी बली दरवर्षी एकदा भूलोकांत अदृश्य रूपे येतो. धान्ये चांगली निघावी, त्यांना रोग होऊ नये यासाठी खतपाणी देतो. पिकांना कृमिकीटकांची बाधा होऊ नये याची काळजी वाहातो. तो येतो तेव्हां त्याच्या स्वागतार्थ दिवाळीचा सण भूलो-कात साजरा होतो. दुसऱ्या दिवशी बलि-प्रतिपदा म्हणून बलीची पूजा होते. वामनाने त्रिविक्रम रूप घेऊन आकाशाला व्याप्त केले होते त्याचे स्मरण म्हणून आकाशदीप-म्हणजे आकाशकंदील लावतात.

दक्षिणेकडील महासागरात बली येतो त्याचे द्वार म्हणून दक्षिण दिशेला एक दीप लावतात. त्याला बलिदीप असे नाव पडले.

बलिचक्रवर्तीचे वंशज पल्लव चक्रवर्ती, त्यांनी बलीच्या नावे महाबलीपुरम येथे उत्तम शिल्पाचा नमुना असलेले एक नगर वसविले आणि कांचीपुरम येथे त्रिविक्रम वामनावताराची एक मूर्ती व देवालय निर्मिले.

बलिचक्रवर्तीचे राज्य होते तोंपर्यंत चिरडलेल्या क्षत्रिय राजांनी पुन्हां डोकीवर काढली. बळी तो कान पिळी, हाच न्याय झाला. राजकर्त्यांच्या निरंकुश कारभारामुळे प्रजेचा वाली कोणी राहिला नाही.

तेव्हां विष्णूने दशावतारांपैकी सहावा परशुरामावतार धारण केला आणि एकवीस वेळा पृथ्वी निःक्षत्रिय केली.

त्या काळात सर्व क्षत्रिय राजघराण्यात थोर असा हैहयवंशी राजा कार्तिकेयार्जुन हा होता. तो सुदर्शन चक्राचा अंश म्हणून जन्मला होता.

एकदां विष्णू योगमुद्रेत असतां शंख व चक्र यांच्या मध्ये वादविवाद सुरू झाला.

"सहस्र किरणधारी सूर्याचे रज गळून पडल्यामुळे त्यातून विश्वकर्म्याने माझी निर्मिती केली. पृथ्वीवर सर्वत्र व्यापून टाकलेल्या राक्षसांचा मीच तर संहार केला. मला धारण करून विष्णूने चक्रधारी विष्णू ही कीर्ती संपादन केली! तुला नुसते ओरडण्याशिवाय काय येते रे?" सुदर्शन चक्र शंखाला म्हणाले.

तेव्हां पांचजन्य शंख म्हणाला–"होय रे, चक्र पुरुषा! एवढा गर्व करण्याचे कारण नाही! तू पृथ्वीवर एक घमेंडखोर राजा म्हणून जन्माला येशील! विष्णू मुनिकुमाराचं रूप घेऊन, लाकडे फोडायच्या एका कुऱ्हाडीसह येऊन तुझा सर्व गर्व हरण करील!" या शब्दात शंखाने शाप दिला.

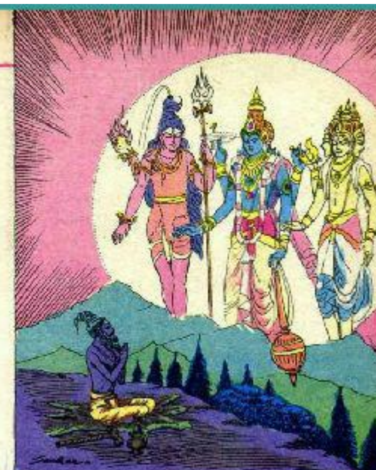
तो शाप मिळाल्याने चक्रपुरुष कार्तवीर्यार्जुन नामें जन्माला आला व त्याने पृथ्वीवर चारही दिशा व्याप्त करून टाकणाऱ्या एका विस्तीर्ण साम्राज्याची स्थापना केली. तो भगवंताचा अवतार अशा दत्तात्रेयाचा भक्त व शिष्य होता. त्याच्या कृपेने कार्तवीर्यार्जुनाला अणिमादी अष्ट सिद्धी व अनेक शक्ती प्राप्त झाल्या. त्याला गरज पडे तेव्हां त्याला सर्व आयुधधारी सहस्र हातांची प्राप्ती होई," असे सूत ऋषींनी सांगतांच निमिषारण्यांतील मुनींनी सूत महर्षींना निवेदन केले–"मुनिवर्य, दत्तात्रेय हा विष्णूचा अवतारच नाही का? त्या दत्तात्रेयाची कथा ऐकण्याची फार इच्छा आहे!"

सूत महर्षींनी दत्तात्रेयाची कथा सांगायला सुरवात केली :

अत्रि मुनींनी पुत्रेच्छेने विष्णूला भगवंत मानून त्याचे स्मरण करून फार मोठी तपश्चर्या केली.

एका बाजूला ब्रह्मदेव व दुसऱ्या बाजूला महेश अशा रूपात विष्णू प्रकट होऊन अत्रि मुनींना म्हणाला–"मुनिवर्या! मी तुला दत्त म्हणून झालो आहे! आम्ही तिघेही एकच असल्या कारणाने त्रिमूर्तींच्या अंश रूपे मी तुझा पुत्र म्हणून जन्मलो. दत्तात्रेय नावाने मला सर्व ओळखतील!" असे सांगून विष्णू अंतर्धान पावला.

त्याच वेळी त्रिमूर्तींच्या अर्धांगिनी म्हणून गर्व करीत असलेल्या सरस्वती, लक्ष्मी व

पार्वती यांच्या समोर येऊन नादराने अत्रि-मुनींची साध्वी स्त्री अनसूयेच्या पातिव्रत्याचा महिमा त्रिलोकात अद्वितीय असल्याचे सहेतुक सांगितले आणि असेही सांगितले की तिने त्रिमूर्तींना व त्यांच्या अर्धांगिनींना साध्य नव्हते ते करून दाखविले.

अनसूयेने गंगेला त्रास देणाऱ्या पापांच्या भुतांचे निर्मूलन केले; नारदाने लोखंडाच्या घुगऱ्या करून तिला खायला दिल्या त्या तिने खाऊन पचवून दाखविल्या. सूर्याचा उदय थांबवून रोखून ठेवणाऱ्या सुमतीला सूर्योदय होऊ देण्यास समजावून सांगितले आणि सूर्योदयानंतर तिचा पती मरण पावला.

तेव्हां अनसूयेने सुमतीच्या पतीला पुनर्जीवित करून दाखविले.

अनसूयेच्या पातिव्रत्याची थोरवी ऐकून तिघी देवी अनसूयेचा द्वेष करू लागल्या आणि तिघींनी त्यांचे त्यांचे पती आल्या-बरोबर अनसूयेचे पातिव्रत्य भंग करून यायला पतींना पाठविले.

ब्रह्मा, विष्णू व महेश मुनिवेष धारण करून अत्रिमुनींच्या आश्रमांत गेले आणि 'भवति भिक्षान् देही !' म्हणून आश्रमा-समोर अतिथि रूपे उभे राहिले. तोंपर्यंत अत्रिमुनि तपश्चर्या पुरी करून आश्रमात परतले नव्हते. अतिथि सत्कार करण्याचा भार एकट्या अनसूयेवर येऊन पडला.

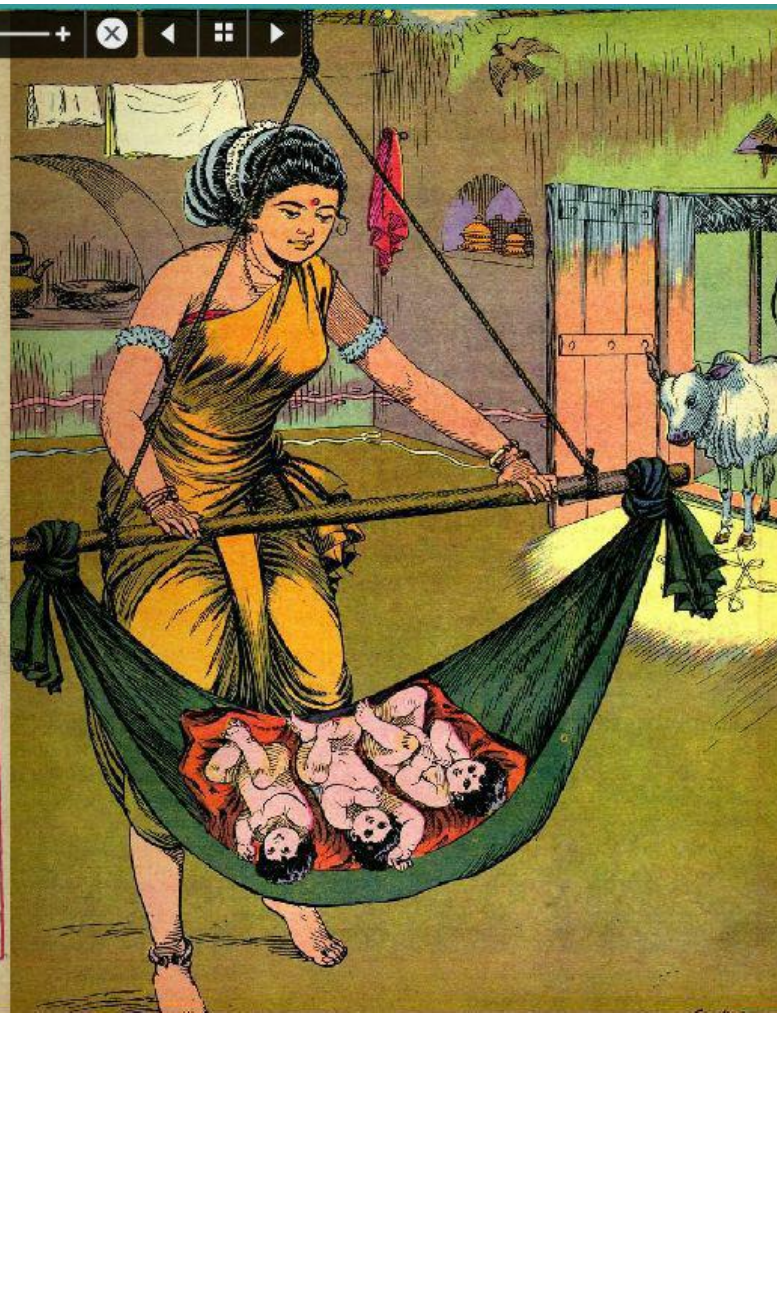
अनसूयेने त्रिदेवांचा सर्व प्रकारे अतिथि-सत्कार करून त्यांना जेवायला बसायला सांगितले.

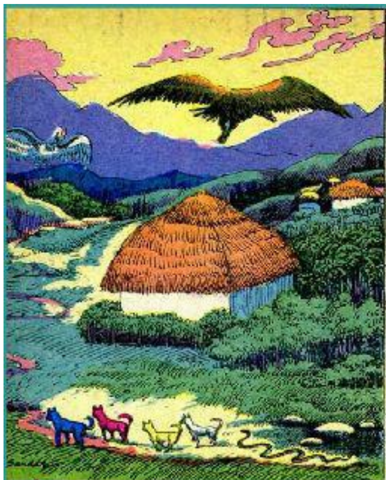
तेव्हां कपटवेष धारण करून आलेल्या त्रिमूर्तींनी अनसूयेला म्हटले–"हे साध्वी ! आमचं एक अखंड व्रत आहे, ते...ते." असे मागे पुढे करीत राहल्यावर म्हणाले–"तू नग्न होऊन वाढलेस तरच आम्ही जेवू."

अनसूयेने "अस्सं होय ? तर ठीक तसंच !" असे म्हणत त्यांच्यावर पाण्याने प्रोक्षण केले. त्या बरोबर तिघां अतिथींना अर्भक रूप प्राप्त झाले. त्यांना पाहून अनसूयेचे मातृत्व उचंबळून आले. तिने त्या तिघां तान्ह्या मुलांना मांडीवर घेऊन त्यांना दूध पाजले. त्रिमुर्ती अनसूयेच्या मांडीवरच झोपले.

अनसूयेने त्यांना पाळण्यांत झोंपविले आणि म्हणाली–"आज त्रिमूर्ती माझी मुले झाली. माझं केवढं भाग्य ! सर्व ब्रह्मांडच यांचा पाळणा, चार वेद त्या पाळण्याच्या चार दोऱ्या आणि प्रणवनाद ओंकार त्यांना झोंपविणारी ओवी !" या शब्दांत तिने ओवी म्हटली.

त्याच वेळी आश्रमात कोठून तरी एक पांढरा शुभ्र बैल आला आणि दारावर येऊन उभा राहिला आणि मान हलवून काहीतरी बोलत असल्यासारखा भासला.

नंतर एक मोठा गरुड पक्षी आपले पंख फडफडवून आश्रमावर घिरट्या घालू लागला. त्यानंतर एक राजहंस चोंचीत एक कमळ धरून आश्रमाच्या डंबरठ्यात उतरला.

त्या पाठोपाठ चार रंगांची गोजिरवाणी कुत्र्याची पिल्लें शेपट्या हलवीत घरात शिरलीं. त्यांच्या बरोबर एक नाग आपली फडा काढून पुढे आला. इतक्यात महती वीणेवर नीलांबरी रागिणी वाजवीत नारद व त्याच्या पाठी-मागून सरस्वती, लक्ष्मी व पार्वती त्रिदेवी आल्या.

नारद अनसूयेला म्हणाला–"माते, या तिघी साध्वी उंबरठ्यावर त्यांच्या पतींच्या वाहनांना पाहून तिघींचे पती येथे असतील म्हणून त्यांच्या शोधार्थ आल्या आहेत. बराच वेळ झाला तरी पतिदर्शन न झाल्याने त्या पति-विरहाने विह्वळ झाल्या आहेत. त्यांचे पती त्यांना परत कर बाई!"

अनसूया तिघींना नमस्कार करून नम्र-पणे म्हणाली–"मातांनो! त्या पाळण्यात तीन तान्ही मुलें आहेत, तुमचे पती असतील तर घेऊन जा!"

तिघी देवी थक्क होऊन पाहू लागल्या. तान्ही मुलं तिन्ही एक सारखींच दिसत होती आणि गाढ झोपी गेली होती. तिघी परस्परांची तोंडे पाहून मागेपुढे करू लाग-लेल्या पाहून नारद म्हणाला–"तुम्हांला आपला पती ओळखता येत नाही का? अशा लाजू नका! लवकर उचला आपापल्या पतीला! घाई-घाईने तिघींना एकेका तान्ह्या मुलाला उचलले.

तिघी तान्ही मुलं त्रिमूर्ती होऊन प्रगट झाली. सरस्वतीने शंकराला, लक्ष्मीने ब्रह्म-देवाला आणि पार्वतीने विष्णूला उचलून घेतले होते तिघी लाजल्या आणि दूर जाऊन उभ्या राहिल्या. तेव्हां ब्रह्मा, विष्णू व महेश परस्परांना चिकटून एक झाले.

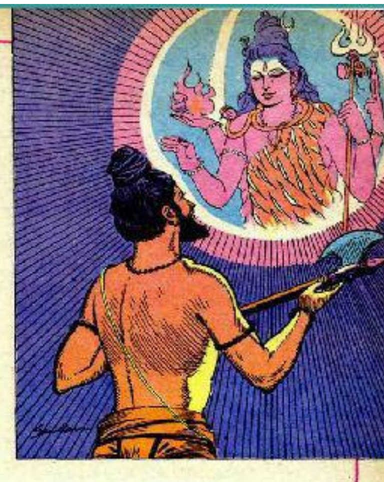
त्याच वेळी अत्रिमुनी आश्रमात परतले. आपल्या आश्रमात त्रिमूर्तींना पाहून मुनि-वर्यांनी हात जोडले त्या बरोबर त्रिमूर्ती दत्तात्रेय रूप घेऊन उभे होते. मध्ये विष्णू

व आजूबाजूला ब्रह्मा आणि शंकर यांची मुखे होती. दत्तात्रेयाला सहा हात होते आणि त्या हातांत शंख, चक्र, गदा, पद्म त्रिशूल आणि कमंडल होते. खांद्यावरच्या झोळीत भिक्षापात्र लोंबत होते. अशातऱ्हेने त्रिमूर्ति दत्तात्रेय होऊन अत्रि व अनसूया यांचे पुत्र म्हणून अवतरले.

नारदाने नाद नामक्रिया रागात दत्तात्रेयाचा स्तोत्रपाठ सुरू केला. "शंकराचे वाहन नंदी हा त्या दत्तात्रेयाच्या पाठी-मागे गोऱ्हा होऊन उभा राहतो. चार वेद कुत्र्याच्या चार पिलांसारखे बरोबर राहतात. नाग साप, गरुड व हंस आजू बाजूला फिरत असतात. दत्तात्रेय सर्वदा महर्षी सारखा जंगलात हिंडत राहून एकांतात आत्मानुसंधान करीत राहातो. अनेक दिव्य शक्ती आणि अष्टसिद्धी देणाऱ्या दत्तात्रेयाची मुनी सिद्ध व ज्ञानी सर्वदा आराधना करीत राहतात. असा हा दत्तात्रेय हैहय वंशाचे आराध्य दैवत म्हणून पूजिला जातो."

कार्तवीर्यार्जुन दत्तात्रेयाची पूजा व अर्चना करून महाबलशाली झाला आणि विजययात्रेला निघाला.

जमदग्नी ऋषींच्या मुलात राम हा सर्वात धाकटा. तो नेहमी कुऱ्हाड धारण करून आश्रम आणि जनपद स्थापन

करण्यासाठी जंगले कापीत सर्वदा फिरत असे. त्याने हिमालयात राहून तपश्चर्या केली व शंकराला प्रसन्न केले. शंकराने त्याला महा शक्तिशाली असा परशु दिला. तेव्हां पासून तो परशुराम झाला. भृगु वंशात जन्मला असल्याने त्याला भार्गव राम नांवही प्राप्त झाले.

एकदां परशुरामाची आई रेणुका नदीवर स्नानाला व पाणी आणायला गेली व बराच वेळ झाला तरी परतली नाही. जमदग्नी ऋषींनी दिव्य दृष्टीने बायको काय करीत होती हे पाहिले. चित्ररथ गंधर्व अप्सरांसह जलक्रीडा करीत होता. ती जलक्रीडा रेणुका देहभान

विसरून पहात होती. त्यामुळे जमदग्नी ऋषींना फार राग आला.

बायको परत आल्यावर जमदग्नी मुनींनी आपल्या सर्व मुलांना बोलावून घेतले आणि आईचे डोके छाटून टाकायला सांगितले. परशुरामाच्या वडील भावांपैकी कोणीही आईचे डोके कापायला तयार झाला नाही. परशुराम जंगलातून फिरून परतल्यावर जमदग्नी मुनींनी त्याला त्याच्या वडील भावंडांची डोकी आणि आईचे डोके कापून टाकायला सांगितले.

परशुरामाने उलट उत्तर न देतां पित्याच्या आज्ञेप्रमाणे एका घावात सर्व भावांची डोकी व आईचे डोके छाटून टाकले. जमदग्नी ऋषी मुलावर खूष झाले व त्यांनी त्याला काय हवे ते मागून घ्यायला सांगितले.

परशुराम म्हणाला–"माझ्या सर्व भावांना व आईला पुनर्जीवित करावे!"

जमदग्नी ऋषींनी त्यांना पुनर्जीवित केले. आपल्या तपश्चर्येच्या महिम्यावर इतका विश्वास असलेल्या आणि बुद्धिमान अशा परशुरामावर ऋषी प्रसन्न झाले व आशीर्वाद देऊन म्हणाले–"परशुरामा! तू चिरंजीवी होशील!"

कार्तवीर्यार्जुन आपली विजययात्रा संपवून आपली राजधानी माहिष्मवती येथे परत येत असतां वाटेत जमदग्नी ऋषींचा आश्रम लागला. त्यावेळी राजा व त्याचे सैन्य फार भुकेले होते. जमदग्नी ऋषींकडे कामधेनूचा अंश असलेली होमधेनू होती. तिच्या साहाय्याने जमदग्नी ऋषींनी कार्तवीर्यार्जुन व त्याच्या सैन्याचे उत्तम प्रकारे आदरातिथ्य केले. त्या गाईला काय पाहिजे ते देण्याची शक्ती असल्याचे कार्तवीर्याला कळले. त्याने विचार केला अशी गाय आपल्याकडे असली तर सैन्याला रसद व पाण्याची उणीव कधीच भासणार नाही. म्हणून त्याने आपल्या सैनिकांना आज्ञा केली की त्या गाईला माहिष्यवतीला धरून घेऊन चला. जमदग्नी ऋषी गाईला अडवून धरायला आले त्यांना जमिनीवर ढकलून सैनिक गाईला धरून घेऊन गेले.

कोण्या एका गावी कालिका बाई नावाची एक कैदाशीण मांत्रिक बाई होती. ती आपल्या मंत्रबळाने कुत्र्यांना बकरे व माणसांना पालेभाजी व वनस्पती करते अशी वदंता होती. अशातऱ्हेने ती जे बकरे व वनस्पती करी त्यांना एकत्र शिजवून ते ती खाई व पचवी, अशी ख्याती होती.

ही गोष्ट पाताळातील एका राक्षसाला कळली. 'असे जगावगळे खाणे खाणाऱ्या कैदाशिणीचे रक्त किती रुचकर असेल' असा एक विचार त्याच्या मनात आला. म्हणून अशा कैदाशिणीशी लग्न करून घेऊन तिला आपल्या पाताळ लोकात घेऊन जायचे त्या राक्षसाने ठरविले. एके दिवशी तो एका सुंदर राजकुमाराचे रूप घेऊन कालिकेच्या घरी आला.

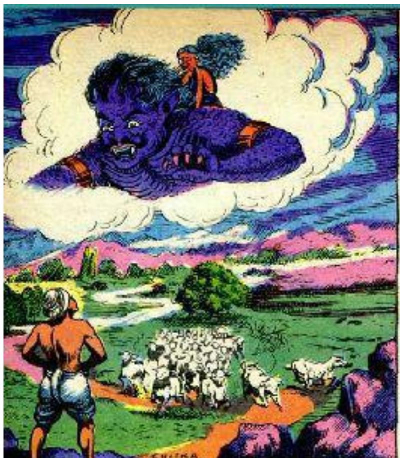
"कालिका बाई, अहो कालिका बाई! तुझ्या रूपलावण्या विषयी त्रिलोकात लोक बोलतात ते ऐकून तुझ्याशी लग्न करायचे ठरवून आलों आहे! मग काय आहेस ना तयार? काय म्हणतेस?" राक्षसाने सरळ जाऊन विचारले.

ते ऐकून कालिकेला परमानंद झाला आणि ती "हि: हि: ही!" करून खूप हसली. म्हणाली–"तू म्हणालास ते ठीकच आहे रे, पण तू मला आपल्या गावी घेऊन जाऊ शकशील का?" कालिकेने विचारले, थोडेसे हिणवीत.

"त्यात कायग, तू माझ्या पाठीवर बस, क्षणभरात तुला आमच्या गावी घेऊन जाईन." राक्षस ऐटीत म्हणाला.

"ठीक! परंतु.." उभी राहून कालिका म्हणाली.

राक्षसाने कालिकेला आपल्या पाठीवर बसवून घेतले. नंतर जेमतेम तीन चार पावले टाकली आणि त्याने जमिनीवर

जोराने लाथ मारली, आणि जमीन दुभंगली. पाताळात जायची वाट दिसली.

राक्षस पाताळ लोकात निघाला. परंतु पुष्कळ प्रयत्न करूनही आणि कित्येक दिवस चालत राहिल्यावरही, कालिकेला खाली उतरविणे किंवा खाली फेंकून देणे त्याला शक्य झाले नाही.

त्यामुळे त्या राक्षसाने मनात जे योजले होते, ते सर्व त्याच्यावरच उलटते की काय असे त्याला वाटू लागले–"ह्या पिशाच्चाच्या हातून सुटका मिळाली की पुरे रे बाबा!" असे त्याला वाटले.

तो चालतां चालतां ब्रह्मराक्षसाला आळवू लागला–"मालक, हे ओझे वाहतां-वाहतां जीव कंठापर्यंत आला आहे, ही माझ्या पाठी वरून कशी खाली उतरेल, या साठी काही युक्ती सांग!"

ब्रह्म राक्षस त्याला म्हणाला–"आतां तुला तिची भीती वाटू लागली का रे? बाबारे, तिला असे भिऊन जाणे आपल्या पुरुष जातीला किती नामुष्कीच आहे रे! तू तिला जेथून उचलून आणलीस तेथेच नेऊन टाक!" ब्रह्मराक्षसाने त्याला सल्ला दिला.

कालिकेची पीडा कशी सुटणार या विचाराने राक्षस मागे वळला तेव्हां वाटेत त्याला एक धनगर दिसला. तो राक्षसाला म्हणाला–"शाबास! हे गाढवाचे ओझें किती दिवसापासून वाहातो आहेस रे?" तो राक्षसाची थट्टा करीत म्हणाला.

राक्षस चिडून गेला. मनांत म्हणाला–"हा कोणीतरी बिलंदर दिसतो आहे! मी या कैदाशिणीला कित्येक दिवसांपासून पाठीवर घेऊन जात आहे, हे याला कसे काय कळले, बुवा!" तो त्याला म्हणाला–"बाबारे, मला थोडी मदत करशील का रे?" असे म्हणत त्याला जो त्रास होत होता तो स्पष्टच सांगून टाकला राक्षसाने.

तो धनगर म्हणाला–"त्यात काय आहे रे? तिला माझ्या पाठीवर चढव!"

"जीव वांचला!" असे म्हणत राक्षसाने त्या कैदाशिणीला धनगराच्या पाठीवर चढविले. लगेच तो धनगर दक्षिणेकडे वळून पळू लागला.

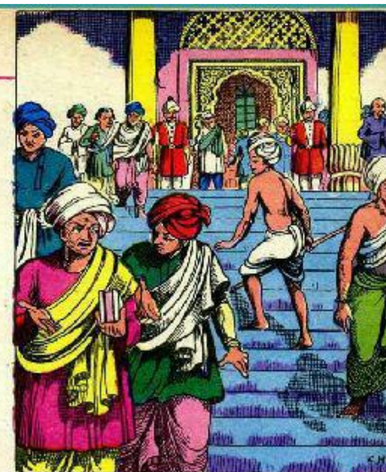
"ती कैदाशीण त्याला सोडते का? आणि तो परत काय येतो?" असा विचार करून राक्षस मेंढरांचा कळप त्याला हवा होता तिकडे वळवून घेऊन चालला.

तो दोनच पावले गेला असेल धनगर परतून समोर उभा राहिला.

"काय रे ए! त्या कैदाशिणीला माझ्या गळयात बांधून माझा कळप पळवून न्यायच्या विचारात आहेस वाटतं?" धनगराने हंसत येऊन राक्षसाला विचारले. तो म्हणाला ते जणुकाही ऐकूच आले नाही, असे सोंग करून राक्षस म्हणाला–"त्या कैदाशिणीच्या हातून तू स्वतःला कसे सोडवून घेतले रे?"

"त्यात काय रे मोठे से? दुर्दैवी पडून कित्येक मेले असे एक सरोवर जवळच आहे. त्यात फेंकून परतलो. ती माझी घोंगडी घट्ट धरून बसली होती, सोडतच नव्हती. गेली तर गेली, त्या घोंगडी सकट तिला सरोवरात फेंकले." धनगर म्हणाला.

त्याने जो उपकार केला त्याबद्दल आनंदित होऊन राक्षस त्याला म्हणाला–

"मग, तू एक काम कर! मी या देशाच्या राजकन्येला पळवून नेतो. तिला मुकी आंधळी करून टाकतो. आजपासून एकतीस दिवसांनी येऊन तू त्या राज-कन्येच्या कानात म्हण–"मी मेंढरे पाळणारा धनगर आहे, मुली!" एवढेच! मी तिला सोडून जाईन. त्यानंतर तुझे भाग्य कसे पालटेल ते तूच पहा!"

'बरं' म्हणून तो निघाला. शहरात त्याने पाऊल टाकलं तर त्याला एकच एक वार्ता ऐकू आली. "राजकुमारीची वाचा जाऊन एक महिना झाला. तिला पुन्हां वाचा आणून देईल त्याला अर्धे राज्य देऊन तिच्याशी लग्न करून देणार, म्हणे राजा!"

धनगर राजधानीच्या कोटापर्यंत आला तोंपर्यंत अनेक वैद्य, हकीम व भूत पिशाच्चांना वश करणारे मांत्रिक तोंडे वांकडी करून बाहेर येत होते. धनगराचा वेष पाहून सर्वांनी तोंडे फिरविली तरी तो वैद्य म्हणून आल्या कारणाने त्याला आत सोडणे भाग होते.

तो ऐटीत, छाती वर काढून आत्म विश्वासाने आत गेला. त्याने मंत्रांतंत्रांचे सोंग केले आणि शेवटी राक्षसाने सांगितलेला मंत्र राजकुमारीच्या कानांत सांगितला.

राजकुमारीचें अपहरण करून घेऊन गेलेला राक्षसाने राजकुमारीला सोडून देणाऱ्या धनगराला "हे पहा, हाच प्रयोग शेवटचा उपाय! अशा औषध पाण्याचा प्रयोग आणखी कोणावर केलास तर तुझे डोके फुटेल, म्हणून सावध रहा!" असे सांगून सावध करून गेला होता.

राजकुमारी लगेच उठून बसली आणि जोर जोराने हंसू लागली. राजवाड्यात मंगल वाद्यें वाजू लागली. धनगर त्या देशाचा राजा झाला. परंतु, कथा मात्र तेथेच संपली नाही.

राक्षस आपल्या संवयी प्रमाणे पुन्हां एका राज्याच्या राजकुमारीला धरून तिला तसाच त्रास देऊ लागला. तिची वाचा सुद्धा गेली, तिचे डोळे गेले.

त्या राजाने अनेक प्रकारे औषधपाणी केले, मंत्रतंत्र करून पाहिले. काही उपयोग झाला नाही. शेवटी पूर्वी घडलेली धनगराची गोष्ट राजाने ऐकली व त्या धनगराला बोलावणे पाठविले.

बोलावणे आल्यावर धनगर घाबरला. कारण पहिल्या राजकुमारीला सोडून जातांना राक्षसाने जी गोष्ट बजावून सांगितली होती ती त्याला आठवली.

तो नवीन राजाला म्हणाला–" महाराज, मी मांत्रिक नाही. व तांत्रिकही नाही. मी वैद्य तर नाहीच नाही. एक कर

मिळाला होता, त्याच्या प्रभावामुळे मी त्या राजकन्येला बरा करू शकलो, त्या मंत्राचा प्रभाव त्या राजकन्येवर केलेल्या प्रयोगाबरोबर संपला. म्हणून मला हे जमणे शक्य नाही!" धनगर नम्रपणे म्हणाला.

ते सर्व न ऐकतां नवा राजा म्हणाला– "आमची विनंती मान्य केलीस तर ठीकच, नाहीतर युद्धाला तयार हो!" त्याने तसा निरोप आपल्या राजदूताकरवी पाठविला.

धनगर राजा संदिग्धावस्थेत पडला. व शेवटी म्हणाला–"काय वाटेल ते होवो, पाहातो!" असे सांगून निघाला.

तो किल्ल्यात गेला. त्याने पूर्वी सारखेंच मंत्रांतंत्रांचे सोंग केले. आणि शेवटी राजकन्येच्या कानाजवळ तोंड नेऊन जोराने ओरडला.

"हे पहा, मी सांगतो ते सावधपणे ऐक! त्या दिवशी आपण सरोवरात टाकलेली कैदाशीण कालिका मेली असेल असे वाटले होते. परंतु ती मेली नाही. जिवंत वर आली आहे! तुला शोधत येत आहे, म्हणे, गावाच्या वेशीपर्यंत आली असेल असे सांगतात, तू माझ्यावर उपकार केलास म्हणून तुला हे मी आधी सांगून ठेवतो आहे..."

त्याचे बोलणे संपलेही नव्हते! 'कैदाशीण कालिका' हे शब्द कानावर पडतांच तो राक्षस ओरडला–"बाबारे!" आणि पाताळ लोकांत पळून गेला.

राक्षसाने जेव्हां सोडले तेव्हां तत्क्षणे राजकन्येने डोळे उघडून पाहिले आणि डाळिंबाच्या दाण्यासारखे तिचे सुंदर दांत, ती हंसू लागल्यावर दिसू लागले. मुलगी चांगली झाल्याचे कळतांच वचन दिल्या-प्रमाणे राजाने आपल्या मुलीचे लग्न त्याच्याशी थाटामाटाने करून दिले.

अशा तऱ्हेने तो भाग्यवान धनगर दोन राण्यांचा पती म्हणून राज्य करू लागला.

